

STRATEGIJE RURALNOG RAZVOJA OTOKA HVARA

Znaninović, Maja

Master's thesis / Specijalistički diplomski stručni

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:124:032818>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-26**

Repository / Repozitorij:

[REFST - Repository of Economics faculty in Split](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
EKONOMSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD
STRATEGIJE RURALNOG RAZVOJA OTOKA
HVARA

MENTOR:

Prof. dr. sc. Želimir Dulčić

STUDENT:

Maja Zaninović

Br. indeksa: 5130450

Split, kolovoz 2016.g.

SADRŽAJ

1. UVOD	3
1.1. Predmet istraživanja	4
1.2. Ciljevi istraživanja i primjena dobivenih rezultata	5
1.3. Metode istraživanja i izvori podataka	6
1.4. Struktura rada	6
2. TEMELJNE ODREDNICE RURALNOG RAZVOJA	8
2.1. STATISTIČKI OKVIR	10
2.1.1. Struktura poljoprivrednih gospodarstava	13
2.1.2. Prehrambeno-prerađivačka industrija	18
2.1.3. Šumarski sektor.....	19
2.2. STRATEŠKO RAZVOJNI OKVIR	20
2.2.1. Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj.....	28
2.2.2. Program ruralnog razvoja RH za razdoblje 2014-2020.g.....	32
3. STRATEŠKI RAZVOJ RURALNOG PODRUČJA OTOKA HVARA 41	
3.1. Povijesni pregled stanja ruralnog razvoja otoka Hvara	41
3.2. Opći podaci o otoku Hvaru	43
3.3. Analiza provedenog istraživanja	44
3.4. Strateški razvoj prema mjerama programa ruralnog razvoja za razdoblje 2014.-2020.	50
3.5. Recentni projekti	56
4. ZAKLJUČAK	58
5. LITERATURA	60
POPIS TABLICA, SLIKA I GRAFIKONA	63
SAŽETAK	64
SUMMARY	64

1. UVOD

U znanstvenoj literaturi se nalazi mnoštvo pokušaja definiranja termina ruralnog razvoja, no uzimajući u obzir sve dostupne inačice deskripcije ovog pojma sažima se ruralni razvoj u svojevrsni koncept razvoja seoskih područja koji obuhvaća ideje ekološke, socijalne i ekonomske održivosti uz razvoj multifunkcionalnosti, višesektorski endogeni pristup i proces društvene integracije. Poveznica održivosti je krucijalan element efikasnog, efektivnog i uspješnog ruralnog razvoja čija je vitalnost u suvremenom modernom dobu okrnjena i upitna.

Industrijska revolucija, kao neizbježna evolucijska pojava sa svim svojim tehničkim civilizacijskim otkrićima i dostignućima, označila je novu stranicu ljudske povijesti u kojoj se čovječanstvo suočavalo s izazovima i prijetnjama prirode. Ipak, na drugoj strani medalje priroda se nalazi pred potencijalnim razaranjem zahvaljujući nekonstruktivnim, manjkavim vrednovanjem modernizacije i znanstveno-tehnoloških mogućnosti. U takvom prirodnom okruženju, čovjeku i društvu u cijelosti prijeti nemogućnost napretka i života uopće.

Začetke ovog rizičnog društva se može pronaći u ciljevima čovjekove aktivnosti, odnosno u društveno – ekonomskom razvoju i načinu kako čovjek dostupne prirodne vrijednosti / prirodni kapital pretvara u svoj privatni kapital.¹ U tom procesu, prirodni sustav se razvija spontano, dok se onaj društveni usmjerava orijentirajući se na ciljeve koje želi ostvariti, nesvjesno budućih neizbježnih posljedica koje društvene aktivnosti izazivaju u očuvanju prirodnih resursa za buduće naraštaje.

Novije doba je obilježeno širenjem svijesti o činjenici da opisana neujednačenost razvoja prirodnog i društvenog sustava ne može osigurati egzistenciju čovjeka. U tom smjeru, čovječanstvo je počelo djelovati ka pronalaženju ravnoteže odnosu društveno – okolišnog suživota, te se može reći kako je ono krenulo smjerom razvoja budućnosti. Pri tome, izuzetno je važno integrirati koncepciju i strategiju ruralnog razvoja i njegove održivosti u proces donošenja razvojnih i opće društvenih odluka kako se zadovoljavanjem potreba današnjih naraštaja ne bi ugrozile potrebe budućih naraštaja.

¹ Črnjar, M. i Črnjar, K., *Menadžment održivog razvoja*, Ekonomija-ekologija-zaštita okoliša, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu u Opatiji, Rijeka, 2009., str. 78.

Suvremeni ruralni razvoj mora počivati na istovremenom usuglašavanju i kompromisnom usklađivanju zahtjeva okoliša i ostvarivanja zadovoljavajućeg gospodarskog razvitka. Kako bi se takvo što ostvarilo, potrebno je u istraživanju i stvaranju preduvjeta strateškog ruralnog razvoja primijeniti metode i algoritme planiranja, upravljanja i gospodarenja okolišem i društveno – gospodarskim razvojem. S tim u vezi, ključno je raditi na detaljnom, 'pametnom', reguliranju ovog područja društvenog života na normativnoj razini, oformiti radne skupine koje će pripremati programe i inicijative, te nadzorna tijela koja će kontinuirano pratiti i nadzirati implementaciju odobrenih mjera i aktivnosti.

Čovjek je narušio kolijevku iz koje je potekao i sada je vrijeme da usmjeri sve svoje napore u vraćanju prirodi svega dobrog što mu je ona pružila. Javnim politikama na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj i europskoj, ali i globalnoj razini, te jasnim, transparentnim i kvalitetnim programskim reformama potrebno je utvrditi glavne prioritete, ciljeve i prihvatljive aktivnosti i borbeno raditi na njihovom provođenju. Kada je riječ o ruralnom razvoju, onda on razumijeva, između ostaloga, snažan i dinamičan poljoprivredni i društveni sektor, aktivan proces prijenosa znanja i tradicije, promicanje održivih metoda korištenja zemljišta i zaštite okoliša, očuvanje prirodnih resursa, ublažavanje utjecaja na klimu, zapošljavanje i podizanje standarda života na selu, aktivne, snažne i sposobne ruralne zajednice s kapacitetom za ruralni razvoj i upravljanje, i slično.²

1.1. PREDMET ISTRAŽIVANJA

U središtu predmeta istraživanja ovog rada nalazi se ruralni razvoj i strategije ruralnog razvoja. Dalje, problematika samog istraživanja se veže uz analizu stanja ruralnog razvoja na otoku Hvaru, te odgovaranje na pitanja kako provesti integralni i višesektorski održiv razvoj ruralnog prostora.

Ulaskom Hrvatske u Europsku uniju 1. srpnja 2013. godine, otvorene su joj mogućnosti korištenja financijskih sredstava iz europskih strukturnih i investicijskih fondova (dalje u tekstu: ESI fondovi). Europska unija slovi za jedno od najbogatijih dijelova svijeta, no kao

²*Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj*, Revija ruralnog razvoja Europske unije, Publikacija Europske mreže za ruralni razvoj, Zagreb, 2011., str. 15. Dostupno na: <http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/fms/pdf/87CA4D0F-E43C-E63A-E07B-64793230804E.pdf> [21. svibanj 2016.]

cjelina ona je drugačija od svojih dijelova pa prividna homogenost zapravo utjelovljuje mnogobrojne heterogenosti koje se, između ostalih, ogledaju i u razini ruralnog razvoja i ruralnih postignuća pojedinih zemalja članica. Iz razloga nerazmjernog razvoja, Europska unija razvojem strateških programa i smjernicama kohezijske politike aktivno djeluje na polju niveliranja razvojnih razlika. ESI fond usko povezan uz predmet ovog rada jest Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj (dalje u tekstu: EAFRD³). EAFRD ima za cilj jačanje europske politike ruralnog razvoja i simplificiranje njezine provedbe.⁴Kako je i Hrvatskoj otvorena mogućnost korištenja financijskih instrumenata iz EAFRD-a gdje su joj na raspolaganju milijuni eura, osvrnut će se u radu na sustav samog financiranja, strategije ruralnog razvoja i opis prioriteta osi ruralnog razvoja. Osobito, fokus će biti stavljen na strategiju ruralnog razvoja 2014. – 2020. kao aktualan program poboljšanja stupnja ruralnog razvoja Republike Hrvatske.

Uz to, nakon što se prouči literatura i problematika, pokušati će se na primjeru otoka Hvara primijeniti dobivena saznanja kako bi se ruralni razvoj i s njim popratni sadržaji (npr. ruralni turizam) podigli na novu razinu i unaprijedili kvalitetu življenja domaćeg stanovništva.

1.2. CILJEVI ISTRAŽIVANJA I PRIMJENA DOBIVENIH REZULTATA

Osnovni ciljevi istraživanja u okviru ovog rada su:

- prikaz razvoja života u ruralnoj zajednici;
- ukazivanje na mogućnosti poboljšanja kvalitete usluga u ruralnim područjima uz održivo korištenje resursa;
- analiza načina povećanja konkurentnosti gospodarstva na ruralnom području;
- analiza razvoja infrastrukture, zaštite prirode i okoliša ruralnog područja;
- evaluacija provedenog istraživanja – primjer otoka Hvara.

Kada je riječ o primjeni dobivenih rezultata istraživanja, spoznajom o brojnim prednostima ali i postojećim nedostacima strategija ruralnog razvoja, steknuta saznanja će se primijeniti na otok Hvar. Na taj način, razmatranjima će se dati preporuke izravno primjenjive u svrhu

³ Eng. European Agricultural Fund for Rural Development.

⁴ *Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj – EAFRD*, One stop shop for EU funds, europski-fondovi.eu
Dostupno na: <http://europski-fondovi.eu/eafrd> [21. svibanj 2016.]

unaprjeđenja dobrobiti društvene zajednice otoka Hvara i podizanja kvalitete života njegovih mještana.

1.3. METODE ISTRAŽIVANJA I IZVORI PODATAKA

Za potrebe ovog rada provedeno je primarno i sekundarno istraživanje, odnosno korišteni su primarni i sekundarni izvori podataka.

U dijelu rada kojeg čini empirijsko istraživanje, za potrebe analize podataka, koristit će se sljedeće metode znanstvenog istraživanja: metoda prikupljanja podataka, metoda analize i sinteze, deskriptivna metoda, statistička metoda, deduktivno-induktivna metoda, metoda utvrđivanja mišljenja eksperata, dokazivanja i opovrgavanja, te metoda grafičkog prikaza (slikovni prikaz i prikaz grafikonom). Primarni izvori podataka proizlaze iz razgovora sa stručnjacima različitih profila, iz neposrednog opažanja s terena, te iz razgovora sa stanovnicima otoka Hvara.

Teorijski dio rada obuhvaća primjenu metode kompilacije, povijesne metode te metode usporedbe, uz deduktivno-induktivnu metodu. Zatim, koristit će se metoda deskripcije, analize i sinteze, ali i metoda grafičkog prikaza kroz slike i grafikone. Sekundarni izvori podataka kojima se nastojala obraditi problematika koja je predmet ovog rada prikupljeni su iz djela domaćih i stranih autora; od knjiga i časopisa, do pravnih izvora i postojećih strateških dokumenata, aktualnih javnih izvora i interne dokumentacije otoka Hvara.

1.4. STRUKTURA RADA

Ovaj se rad sastoji od pet povezanih cjelina.

U uvodnom dijelu upoznaje se s problematikom istraživanja, predmetom i ciljevima koji se žele ostvariti te metodologijom i izvorima prikupljanja i upotrebe podataka. Također, predstavlja se struktura rada.

U drugom dijelu dat će se teorijski osvrt na temeljne odrednice ruralnog razvoja. Iznijet će se osnovni pojmovi, razložiti prioritetne osi djelovanja strategije ruralnog razvoja i dat će se riječ

o samom sadržaju programa u provedbi, sve u svrhu pripreme, odnosno uvoda, za praktični aspekt ovog rada.

Treća cjelina proizlazi iz metode primarnog prikupljanja izvora podataka gdje će se predstaviti rezultati provedenog istraživanja, njihova analiza, tumačenje i statistička obrada. Popratno, ukazat će se na mogućnosti i prepreke na koje se naišlo, a isto tako dati preporuke za potencijalnu primjenu rezultata na otoku Hvaru.

Četvrta cjelina sadrži zaključna razmatranja o obrađenoj tematici.

Na samom kraju, kao peta cjelina, nalazi se popis korištene literature, slika, grafikona i ostalih priloga.

2. TEMELJNE ODREDNICE RURALNOG RAZVOJA

Prije svega, potrebno je pobliže odrediti pojam ruralnog razvoja. Ukoliko se pogleda literatura može se primijetiti kako se definiranje ruralnog razvoja odvija putem istog algoritma, pa tako u sebi ono obuhvaća sinergiju mnogih sektora, a uz to i ključan element održivosti. Stoga, zaključak je kako suvremena definicija pojma 'ruralnog razvoja' podrazumijeva integralni i višesektorski pristup te održivi razvoj ruralnog (neurbanog) prostora.⁵

Prvi dio navedene definicije utjelovljuje u sebi važnost integralnog, prvenstveno cjelovitog razvoja ruralnih područja u smjeru diversifikacije ruralne ekonomije. Ruralno gospodarstvo se u vrijeme suvremenih strukturnih procesa i gustih, dinamičnih zbivanja suočava s brojnim problemima. Neki od tih problema su pad ukupnog broja stanovništva (depopulacija), proces starenja stanovništva, fosilizacija ruralnog pejzaža, te uopće sve lošiji socio – ekonomski pokazatelji koji čine ovaj prostor opustošenim, neaktivnim i nepoželjnim za život. Diversifikacija ruralnog gospodarstva predstavlja najprije upotpunjavanje i proširenje proizvodnog ili prodajnog asortimana inkluzijom novih proizvoda i usluga koji se poželjno razlikuju od dosadašnjih. Kako ovo područje prate svakodnevni financijski, ekološki i tržišni pritisci, diversifikacija istovremeno nudi priliku za smanjenje rizika ostvarivanja prihoda te povećanje elastičnosti samog poslovanja. Da ovo nije samo prazan trend pokazuju i podaci da u zemljama Europske unije postoji proporcionalnost odnosa razvijenosti države članice (prema BDP-u) i postotka diversifikacije.⁶ Diversifikacija ruralne ekonomije je ključna iz razloga što čini preduvjet demografske stabilizacije koja predstavlja čvrstu osnovu za održivost svih komponenti ruralnog razvoja.

Uz integralan pristup definiciju ruralnog razvoja čini i čimbenik održivosti. Održivost je svakako ključna komponenta i svrha sama po sebi razvojnog procesa. Nužnost stabilizacije i uravnoteženja društvenog, gospodarskog i okolišnog razvoja neminovno vodi do postojanog i kontinuiranog razvoja bez opasnosti ugrožavanja bilo kojeg elementa koji čini integralni dio razvojnog procesa. Krajnji cilj jest vrlo definiran, istančan razvojni put koji dovodi do

⁵ Što je to ruralni razvoj?, Hrvatska mreža za ruralni razvoj. Dostupno na: <http://www.hmrr.hr/hr/ruralni-razvoj/sto-je-to-ruralni-razvoj/> [21. svibanj 2016.]

⁶ Čor, J., *Diversifikacija i razvoj ruralnih gospodarskih aktivnosti*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Poljoprivredni fakultet, diplomski rad, Osijek, 2016. Dostupno na: <https://repozitorij.pfos.hr/islandora/object/pfos:363> [21. svibanj 2016.]

gospodarske, društvene i političke promjene, a sve u svrhu poboljšanja kvalitete života cjelokupne populacije ruralnog prostora kao ultimativnog zahtjeva.

U čemu je važnost kvalitetno razvijenog ruralnog prostora?

Važno je istaknuti kako slabo razvijeno ruralno područje nepovoljnih gospodarskih i društvenih karakteristika ne predstavlja problemsko područje samo po sebi i za sebe, već se problematika istoga prostire mnogo šire. Naime, iz konteksta države, nedovoljna razvijenost ruralnog prostora razumijeva gotovo izravno opterećenje razvoja zemlje u cjelini. Ono se manifestira kroz neiskorištenost resursnih osnova, slabu valorizaciju postojećih strateških prednosti što vodi lošim strukturnim pokazateljima kritičnih područja, kroz nedostatnu prostorno-funkcionalnu integraciju teritorija zbog trenda depopulacije značajnog dijela prostora i slično. Takvo što u kauzalnom lancu zbivanja implicira da je razvoj problemskih ruralnih područja imperativ svake države sa značajnim dijelom teritorija i stanovništva u prostoru spomenutih karakteristika.

Mogućnost saniranja i preokreta ovih negativnih tendencija pronalazi svoje rješenje u identifikaciji i aktiviranju lokalnih aktera kao početnih pokretača razvoja svog područja (poticanje djelovanja prema modelu odozdo prema gore kao efikasnijem rješenju u komparaciji s raširenim načinom djelovanja odozgo prema dolje). Uz to, neizostavna je vrijednost fleksibilnog malog poduzetništva kao pokretača inovativnosti te konstruktivnog lokalnog partnerstva različitih subjekata iz više sektora djelatnosti.⁷

Iz svega rečenog, logički silogizam upućuje na zaključak kako je za održiv, pametan, inkluzivan, efikasan i prije svega cjelovit ruralni razvoj potreban aktivizam na svim razinama, bilo da je riječ o lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj ili europskoj razini, bilo da je riječ o efektivnoj, faktičnoj razini ili jednako važnoj normativnoj razini. Ukoliko se žele doseći najviši standardi, potrebna je sinergija svih razina utjecaja.

U nastavku će se dati statistički i strateško – razvojni, programski okviri ruralnog razvoja u Republici Hrvatskoj kako bi se odredile osnovne kritične zone i prioritetne osi razvoja.

⁷Što je to ruralni razvoj?, Hrvatska mreža za ruralni razvoj. Dostupno na: <http://www.hmrr.hr/hr/ruralni-razvoj/sto-je-to-ruralni-razvoj/> [21. svibanj 2016.]

2.1. STATISTIČKI OKVIR

Područje Republike Hrvatske je za potrebe ispitivanja i vrednovanja ruralnog razvoja označeno kao pretežito ruralno; i to, 99,24% područja je definirano kao ruralno i mješovito područje, a tek 0,76% područja kao gradsko područje urbanih aglomeracija.⁸

Prema posljednjem popisu stanovništva provedenom 2011. godine, u RH je od ukupnog broja stanovnika njih 24,92% svrstano u kategoriju gradskih područja urbanih aglomeracija, dok je preostali postotak, 75,08% kategorizirano kao stanovništvo ruralnog i mješovitog područja.⁹ No, iako omjer ide u korist ruralnih područja, Hrvatska bilježi nisku gustoću naseljenosti od 78 stanovnika po kvadratnom kilometru. Naime, u razdoblju Domovinskog rata su stanovništvo i gospodarstvo ruralnih područja pretrpjeli neizmjernu štetu čije se posljedice osjete i danas. Ratna zbivanja su značajno promijenila gustoću naseljenosti i izazvala dugoročno negativne posljedice po demografske učinke u tim zonama. No, osim rata i nedavna globalna ekonomska kriza je ostavila traga na gustoću naseljenosti u ruralnim područjima Hrvatske i time zadala ozbiljnu prijetnju njihovu daljnjem razvoju i opstanku.

Nestabilnoj demografskoj situaciji ruralnih područja doprinose i migracijska kretanja iz ruralnih u urbana područja. Analizom migracijskog salda je zaključen porast sa 3,56% u 2007. godini na 7,34% u 2011. godini u smjeru iz ruralnog u urbano.¹⁰

Osim stanovništva, jedan od glavnih aspekata i pokazatelja ruralnog razvoja jest i stanje osnovne infrastrukture u ruralnom području.

Pokrivenost komunalnih usluga, usluga vodoopskrbe, sustava javne odvodnje i usluga pročišćavanja otpadnih voda, na nacionalnoj razini je u prosjeku 80%. Takav postotak je ispod prosjeka Europske unije koji se kreće oko 90%.¹¹

⁸*Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014. – 2020.*, Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj, Europska komisija, 28. svibanj 2015., str. 64. Dostupno na: http://www.mps.hr/ipard/UserDocsImages/Postpristupno%20razdoblje%20%20EAFRD/PRR%202014-2020%20finalna%20ina%C4%8Dica%20HR/PRR%20RH%202014-2020_v1.4_finalna%20ina%C4%8Dica.pdf [21. svibanj 2016.]

⁹*Ibid.*

¹⁰*Ibid.*

¹¹*Ibid.*, str. 65.

Kada je riječ o prometnoj infrastrukturi ruralnog područja, prosječna gustoća cesta iznosi 474 m/km².¹² Po pojedinim županijama i između njih postoje razlike u gustoći i duljini kako razvrstanih cesta, tako i onih nerazvrstanih, ali također, značajne su razlike i u njihovom stanju.

Programom ruralnog razvoja je utvrđeno i stanje društvene infrastrukture, i to nepovoljno, neprimjereno i neiskorišteno. Naime, zahvaljujući različitim demografskim, povijesnim i gospodarskim kretanjima kao što su depopulacija, rat i dugoročne gospodarske krize, evidentan je propust u održavanju javnih zelenih površina, pješačkih i biciklističkih staza, otvorenih odvodnih kanala, tržnica, parkirališta. Pored toga, ruralna područja su socijalno i kulturno pasivna i siromašna (društveni domovi, vatrogasni domovi, dječji vrtići i igrališta, zabavni i sportski sadržaji). Takvo stanje je rezultiralo slabijom dostupnosti osnovnih usluga za lokalno ruralno stanovništvo. Primjer za to je podatak Državnog zavoda za statistiku za razdoblje 2012./2013. kada je samo 38,42% djece ispod dobi od sedam godina bilo uključeno u sustav predškolskog obrazovanja. Nizak udio predškolski angažirane djece posljedica je značajnog manjka vrtića u ruralnim područjima. Opisano opće stanje objekata, društvenog i fizičkog sadržaja u ruralnim područjima je nedovoljno da potakne i motivira potrebe ruralnih sredina za napretkom. Dok se god održava postojeća situacija, ona će i dalje ostati čimbenik napuštanja ruralnih sredina i nedostatka socijalne inkluzije.¹³

Pokrivenost širokopojasnom informacijsko-komunikacijskom infrastrukturom, i brojem i gustoćom, je neravnomjerno raspoređena diljem Hrvatske. Najviše su time pogođena naselja dirnuta ratom, planinska područja i otoci.

Osim već ustaljenih vrsta infrastrukture, u novo doba sve više dobiva na važnosti planiranje i djelovanje na lokalnoj razini. Tako, ulaskom Hrvatske u Europsku uniju 1. srpnja 2013. godine, postaje izuzetno vrijedno strateško planiranje na lokalnoj razini, odnosno donošenje, implementacija i provođenje programa i strategija održivog regionalnog razvoja, te postavljanje prioriteta za koordinirani pristup društveno-ekonomskom razvoju na lokalnoj razini. Ipak, financijski i administrativni kapaciteti jedinica lokalne samouprave se uvelike razlikuju, a dodatni problem stvara nedostatak iskustva u provedbi projekata koji se financiraju sredstvima fondova Europske unije. „Proces kreiranja politike ruralnog razvoja u

¹²*Ibid.*, str. 66.

¹³*Ibid.*

lokalnoj zajednici još uvijek je nedovoljno razvijena, a razina mogućnosti ljudskih potencijala na lokalnoj razini je vrlo niska.“¹⁴

Nadalje, ruralna turistička ponuda u RH je predmet interesa mnogih promatrača koji smatraju kako ovaj segment s relativno kratkom povijesti ima puni potencijal pridonijeti ruralnom razvoju Hrvatske. Tek 1998. godine su registrirani prvi nosioci turističkih seljačkih obiteljskih gospodarstava, njih 32, a danas se ta brojka kreće oko svega 450 registriranih seljačkih domaćinstava neravnomjerno raspoređenih po regionalnim jedinicama.¹⁵ Dugogodišnjim zapostavljanjem ruralnih područja i obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, te hrvatska pretežita orijentacija ka pomorskom turizmu, uzrokovali su nedovoljnu razvijenost ruralnog turizma.

Usporavanje gospodarske aktivnosti unazad nekoliko godina isto tako ne ide u prilog ruralnim sredinama. Gledano prema indeksu kupovne moći, 2012. godine je u ruralnim područjima BDP iznosio 46% od prosjeka Europske unije.¹⁶ Uz to, Hrvatska kontinuirano bilježi deficit u trgovinskoj bilanci. Tako primjerice, u 2012. godini je uvezeno poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u vrijednosti od 2.567,3 milijuna dolara, a izvezeno je u vrijednosti od 1.621,5 milijuna dolara, što je deficit od čak 945,8 milijuna dolara. U ukupnoj bilanci robne razmjene iste godine, bilanca vanjsko-trgovinske razmjene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda činila je 11,2%.¹⁷ Da je vanjsko-trgovinska bilanca nepovoljna kroz dugogodišnji period predočuje Slika 1.

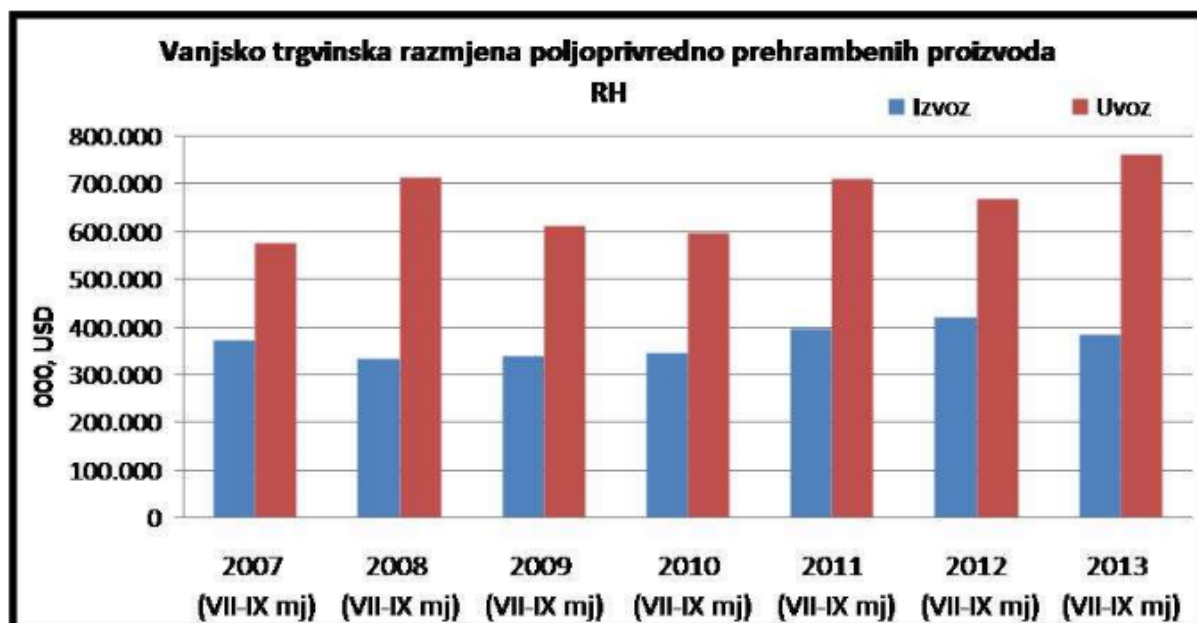
¹⁴*Ibid.*, str. 67.

¹⁵*Ibid.*

¹⁶*Ibid.*

¹⁷*Ibid.*, str. 68.

Slika 1: Vanjsko-trgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda.

Izvor: Državni zavod za statistiku, 2013. Dostupno na:

http://www.mps.hr/ipard/UserDocsImages/Postpristupno%20razdoblje%20%20EAFRD/PRR%202014-2020%20finalna%20ina%20C4%8Dica%20HR/PRR%20RH%202014-2020_v1.4_finalna%20ina%20C4%8Dica.pdf
[22. svibanj 2016.]

2.1.1. STRUKTURA POLJOPRIVREDNIH GOSPODARSTAVA

U RH, po kategoriji korištenog zemljišta, najzastupljenije su oranice i vrtovi (67,9%), zatim slijede travnjaci (26%), te trajni nasadi (5,9% - voćnjaci 2,3%, vinogradi 2,2%, maslinici 1,4%).¹⁸ Obradive površine većine obiteljskih gospodarstava su vrlo rascjepkane i često vrlo udaljene jedne od drugih, pa je to između ostalog jedan od razloga neučinkovitosti poljoprivredne proizvodnje.

Prema organizacijskom obliku poslovanja poljoprivrednih gospodarstava, najviše ih djeluje kao OPG (čak 97,4%). Ostali oblici organizacije su: obrti (1,4%), trgovačka društva (0,9%), zadruge (0,2%), te 0,1% poljoprivrednih gospodarstava u statusu drugih pravnih osoba.¹⁹

¹⁸Ibid., str. 68., str. 70.

¹⁹Ibid., str. 69.

Gospodarski značaj poljoprivrede u Hrvatskoj je relativno visok, a predstavlja izrazito obiteljski posao. Pa je tako zanimljiv podatak da približno 93% radne snage u poljoprivredi čini radnu snagu poljoprivrednika i člana njegove/njezine obitelji.²⁰

Sektor poljoprivrede čini 5,5% BDP-a i 13,8%²¹ ukupne radne snage. Visok udio stanovništva se bavi poljoprivredom i srodnim djelatnostima, međutim, Hrvatska je i gotovo tradicionalno veliki uvoznik hrane.

Poznato je kako se u okviru europskih strukturnih i investicijskih fondova (dalje u tekstu: ESI fondovi) motivira sve sudionike svih grana proizvodnje na ekološki pametnu i održivu proizvodnju. Taj trend polako dolazi i na naše prostore. Od ukupnog broja registriranih poljoprivrednih gospodarstava, njih 1.528 se bavi proizvodnjom ekoloških poljoprivrednih proizvoda.²² Ekološka poljoprivreda u Hrvatskoj se općenito doživljava kao protektivna sigurna mjera očuvanja prirode i okoliša te instrument efektivnog upravljanja poljoprivrednim zemljištem, ali i graničnim prostorom zaštićenih prirodnih područja stvarajući nova javna dobra. Uz poboljšane uvjete, ekološka poljoprivreda proizvodi dodatnu ekonomsku vrijednost u ruralnim područjima kroz povećanje povrata po jedinici uložene snage, osobito na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima.²³

U posljednjih 5 godina, broj poljoprivrednih zemljišta koja podržavaju ekološku proizvodnju se utrostručio. Ovaj pozitivan rast se uvelike može zahvaliti prepoznavanju strateške važnosti ekološke proizvodnje za ruralni razvoj na nacionalnoj razini, što potvrđuje usvajanje Akcijskog plana razvoja ekološke poljoprivrede u Hrvatskoj za razdoblje 2011. – 2016.²⁴ Neki od glavnih postavljenih ciljeva ekološke proizvodnje su povećanje obradivih površina za ekološku poljoprivrednu proizvodnju, jačanje organiziranja ekoloških proizvođača,

²⁰*Ibid.*

²¹*Ibid.*, str. 70.

²² Prema slobodnom računu autorice, ta brojka se kreće oko 10% svih registriranih poljoprivrednih gospodarstava.

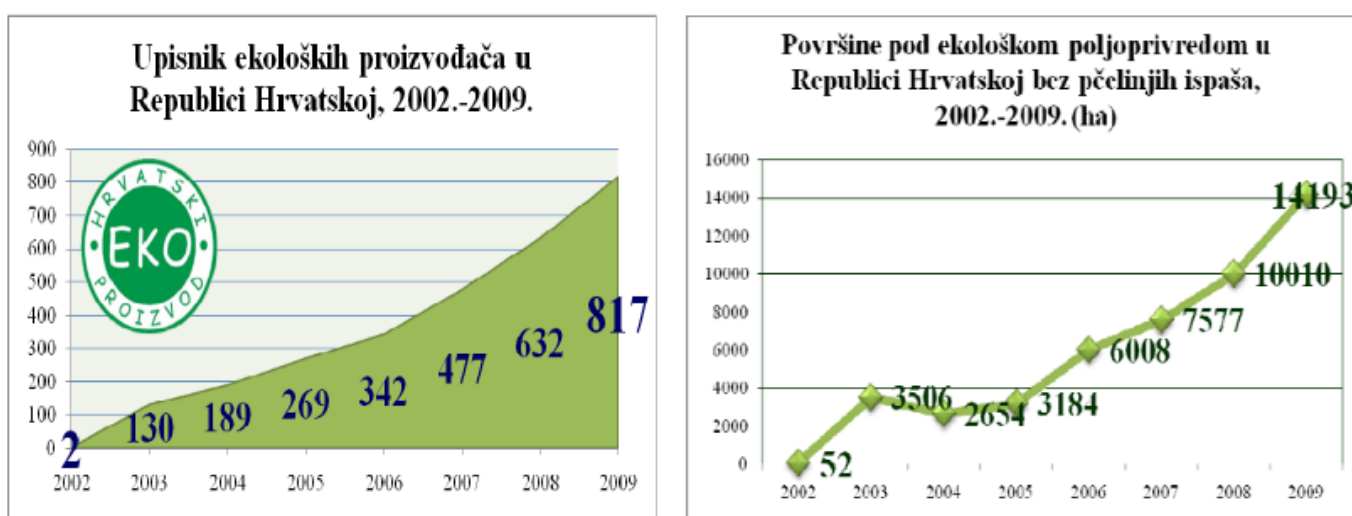
²³ *Akcijski plan razvoja ekološke poljoprivrede u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2011. – 2016. godine*, Ministarstvo poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja, Zagreb, 2011., str. 21. Dostupno na: http://europski-fondovi.eu/sites/default/files/dokumenti/Akcijski_plan_razvoja_ekolo%C5%A1ke_poljoprivrede_u_RH_2011_2016.pdf [22. svibanj 2016.]

²⁴ *Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014. – 2020.*, Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj, Europska komisija, 28. svibanj 2015., str. 74. Dostupno na: http://www.mps.hr/ipard/UserDocsImages/Postpristupno%20razdoblje%20%20EAFRD/PRR%202014-2020%20finalna%20ina%20ina%20C4%8Dica%20HR/PRR%20RH%202014-2020_v1.4_finalna%20ina%20ina%20C4%8Dica.pdf [21. svibanj 2016.]

poticanje prerade i razmjena ekoloških proizvoda, te uspostava sustava za edukaciju i informiranje potrošača o ekološkoj proizvodnji.²⁵

Slika 2 i 3 prikazuju da, unatoč nesumnjivim prirodnim preduvjetima za razvitak ekološke poljoprivrede u Hrvatskoj, a posebice jasno izraženoj agroekološkoj raznolikosti nacionalnog poljoprivrednog prostora te istovremenom neiskorištavanju i nedovoljnom razvijanju tih potencijala, ima mjesta za optimizam. Broj registriranih hrvatskih ekoloških proizvođača neprestano raste iz godine u godinu.

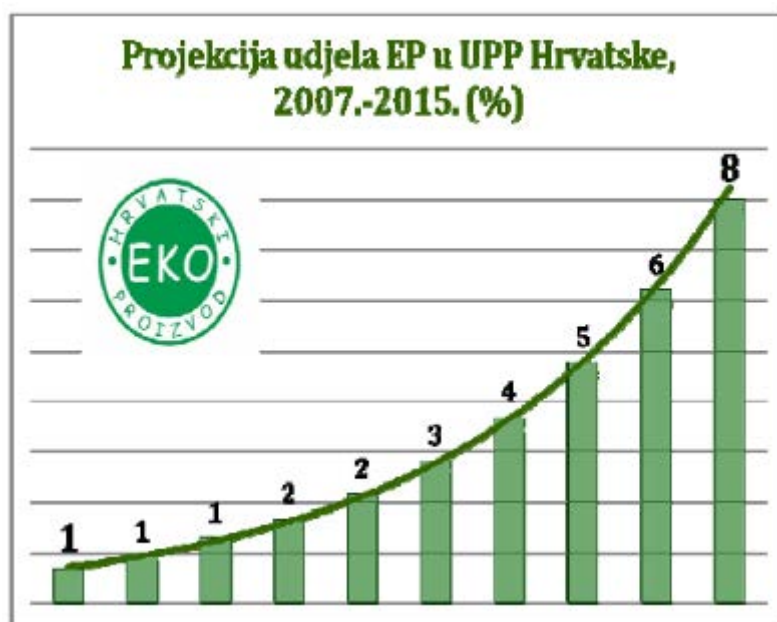
Slika 2: Rast broja hrvatskih ekoloških proizvođača za razdoblje 2002. – 2009.

Izvor: Akcijski plan razvoja ekološke poljoprivrede u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2011. – 2016. godine, Ministarstvo poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja, Zagreb, 2011., str. 9. Dostupno na: http://europski-fondovi.eu/sites/default/files/dokumenti/Akcijnski_plan_razvoja_ekolo%C5%A1ke_poljoprivrede_u_RH_2011_2016.pdf [22. svibanj 2016.]

²⁵ Akcijski plan razvoja ekološke poljoprivrede u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2011. – 2016. godine, Ministarstvo poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja, Zagreb, 2011., str. 3. Dostupno na: http://europski-fondovi.eu/sites/default/files/dokumenti/Akcijnski_plan_razvoja_ekolo%C5%A1ke_poljoprivrede_u_RH_2011_2016.pdf [22. svibanj 2016.]

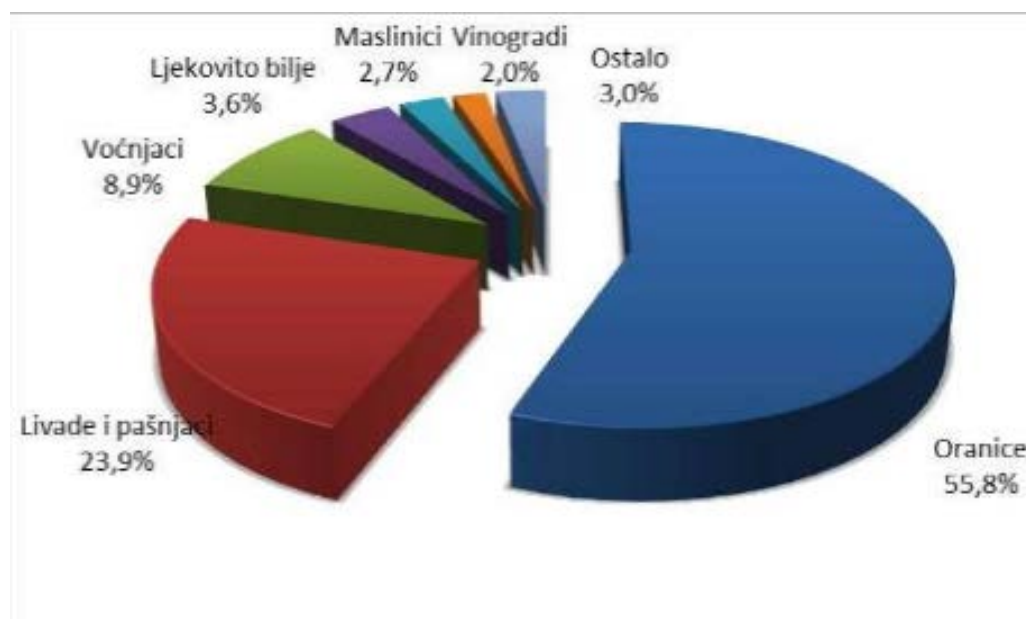
Slika 3: Projekcija udjela ekološke poljoprivrede u ukupnim poljoprivrednim površinama (2007. – 2015.).

Izvor: *Ibid.*, str. 12.

Većina zemljišta koja se trenutano koristi za ekološku poljoprivredu nalazi se pod oranicama, livadama, pašnjacima i voćnjacima, što prikazuje slika 3.

Slika 4: *Struktura ekološke proizvodnje u ukupno korištenom poljoprivrednom zemljištu.*

Izvor: *Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014. – 2020.*, Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj, Europska komisija, 28. svibanj 2015., str. 84. Dostupno na:

http://www.mps.hr/ipard/UserDocsImages/Postpristupno%20razdoblje%20%20EAFRD/PRR%202014-2020%20finalna%20ina%20C4%8Dica%20HR/PRR%20RH%202014-2020_v1.4_finalna%20ina%20C4%8Dica.pdf
[21. svibanj 2016.]

Da poljoprivreda pruža zaista raznovrstan, raskošan spektar mogućnosti dokazuju i predispozicije integrirane proizvodnje, popularizacija i upoznavanje širih slojeva društva s nacionalnom zaštitom proizvoda (zaštićena oznaka izvornosti, zaštićena oznaka zemljopisnog podrijetla), raznolikost biljnih vrsta i zaštita njihova staništa čiji opstanak uvelike ovisi o poljoprivrednoj djelatnosti (ekstenzivno korištenje poljoprivrednih površina s ciljem djelotvornog učinka na biljnu raznolikost), prilike za korištenje bogatstva vodnih resursa, nastojanja ka smanjenju emisije stakleničkih plinova iz poljoprivrednog sektora, razminiravanje područja, korištenje obnovljivih izvora energije i drugo.

2.1.2. PREHRAMBENO-PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA

Prehrambeno-prerađivačka industrija podrazumijeva proizvodnju hrane, pića i duhanskih proizvoda. U Hrvatskoj je registrirano oko 1.200 poslovnih subjekata. Prema skupinama prehrambenih proizvoda najviše je zastupljena prerada svih vrsta mesa i mesnih proizvoda, mlinski, pekarski, slastičarski proizvodi, kolači, keksi i tjestenine, mlijeko, sir i mliječni proizvodi. Kod pića najveći udio zauzimaju osvježavajući napitci i voda, zatim proizvodnja piva ali i proizvodnja vina od grožđa.

Konkurentnost sektora proizvodnje hrane, pića i duhana u Republici Hrvatskoj je u odnosu na EU vrlo niska. U prilog tomu su sljedeći pokazatelji:

- mali udio vrijednosti domaće proizvodnje (0,5% vrijednosti proizvodnje, 0,5% prometu, 0,6% dodana vrijednost i 0,6% bruto poslovni višak u odnosu na EU);
- manja vrijednost pokazatelja učinkovitosti domaće proizvodnje (-61,2% kod prometa po zaposlenom i -55,2% proizvodnosti rada u odnosu na razinu prosjeka EU);
- manja razina investicija (-49,3% u odnosu na razine prosjeka EU);
- veći troškovi po zaposlenom (23,5% u odnosu na prosjek EU).²⁶

Kao i u ostalim ruralnim granama, i ovdje postoji velika potreba koncentracije i investiranja u modernizaciju tehnologije i tehnološku obnovu. Neizostavan dio modernizacijskog procesa čini ulaganje u novu tehnologiju i nadzor i kontrolu procesa kako bi se očuvalo, održalo i potaknulo učinkovitije korištenje sirovina i time izravno doprinijelo učinkovitosti proizvodnje, posljedično tome boljoj konkurentnosti, kao i poboljšanju energetske efikasnosti i smanjenju utjecaja na okoliš prehrambeno-prerađivačke industrije.

²⁶Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014. – 2020., Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj, Europska komisija, 28. svibanj 2015., str. 79. Dostupno na: http://www.mps.hr/ipard/UserDocsImages/Postpristupno%20razdoblje%20%20EAFRD/PRR%202014-2020%20finalna%20ina%C4%8Dica%20HR/PRR%20RH%202014-2020_v1.4_finalna%20ina%C4%8Dica.pdf [21. svibanj 2016.]

2.1.3. ŠUMARSKI SEKTOR

U aktualnom Programu ruralnog razvoja pojmom šumarskog sektora obuhvaćeno je šumarstvo²⁷, lovstvo i prerada drveta.

Hrvatska ima i njeguje višestoljetnu tradiciju gospodarenja šumama, tradiciju očuvanja i unaprijeđenja zaštite, bioraznolikosti, te općekorisnih funkcija šume. Šume uključuju bogatstvo biološke i biogeografske raznolikosti. Ono je zbog dugoročno održivog gospodarenja šumama, vrlo dobro održavano, uz simultano poštivanje uravnotežene ekološke, socijalne i ekonomske uloge šuma i ostalih ekosustava. Iz tog razloga, iako ono čini tek 1,11% udjela u nacionalnom BDP-u²⁸, šumarstvo iznimno utječe na razvoj ruralnih područja.

Od ukupne površine šumskog teritorija, degradirani oblici čine 43,58%.²⁹ Posljedica je to neprimjerenog upravljanja pojedinim šumskim područjima u prošlosti, prirodnih nepogoda – šumski požari³⁰, i ostalih abiotičkih ili biotičkih čimbenika.

Velik dio šuma se nalazi u krškim područjima. One su u tim predjelima nositelji važne uloge u pružanju ekoloških, zdravstvenih, turističkih i rekreativnih beneficija i usluga. Uz sve prednosti koje šume pružaju, obavezno je spomenuti blagotvoran učinak njihove egzistencije na klimu i kvalitetu zraka. Uzgoj šuma promiče otpornost i ekološku vrijednost samih šuma, te daje svoj doprinos u ublažavanju, usporavanju klimatskih promjena kroz odljev ugljika.

Uz bogatu tradiciju šumarstva na načelima održivog gospodarenja i uspostavljanja šumarskogospodarskih planova, te povećanim investiranjem u šumsku infrastrukturu, prevenciju i zaštitu od požara, kontinuiranim potporama uzgoju, ostvaruje se niveliranje prirodnih rizika na najmanju, optimalnu razinu i blagotvorno djeluje na ruralni razvoj.

²⁷ Sukladno Zakonu o šumama, šumom se smatra zemljište obraslo šumskim drvećem u obliku sastojine na površini većoj od 0,1 ha, a šumsko zemljište podrazumijeva zemljište na kojem se uzgaja šuma ili koje je zbog svojih prirodnih obilježja i uvjeta gospodarenja predviđeno za uzgajanje šume. *Zakon o šumama*, NN 140/05, 82/06, 129/08, 80/10, 124/10, 25/12, 68/12, 148/13, 94/14, Čl. 4., st., 1., st. 4.

²⁸ *Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014. – 2020.*, Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj, Europska komisija, 28. svibanj 2015., str. 80. Dostupno na: http://www.mps.hr/ipard/UserDocsImages/Postpristupno%20razdoblje%20%20EAFRD/PRR%202014-2020%20finalna%20ina%C4%8Dica%20HR/PRR%20RH%202014-2020_v1.4_finalna%20ina%C4%8Dica.pdf [21. svibanj 2016.]

²⁹ *Ibid.*

³⁰ U Hrvatskoj se 80% šumskih požara odvija u krškom području, gdje prosječno izgore 9.000 ha godišnje. *Registar šumskih požara*, *Ibid.*, str. 81.

Zakonom o lovstvu uređuje se gospodarenje lovištem i divljači. Gospodarenje obuhvaća uzgoj, zaštitu, lov i korištenje divljači. Bogata tradicija u Hrvatskoj i raznolikost staništa čini poslove gospodarenja lovištem i divljači gospodarskim, turističkim i rekreativnim predmetima interesa mnogih. Uz to, beneficije održivog gospodarenja imaju i funkciju zaštite i očuvanja biološke i ekološke ravnoteže prirodnih staništa, divljači i divlje flore i faune.³¹

U kontekstu ruralnog razvoja Hrvatske, drvna industrija ima visoku poziciju jer predstavlja jednu od dominantnih, vibrantnih grana industrije u tim prostorima, te direktno doprinosi jačanju i bržem gospodarskom ruralnom razvoju. U strukturi prerade drva i proizvodnje prevladavaju mali gospodarski subjekti.

Drvna industrija Republike Hrvatske je tradicionalno izvorno orijentirana, radno intenzivna i istaknuta u ruralnim krajevima zemlje. Ima vrijednu ulogu u ukupnom nacionalnom gospodarstvu koja se cijeni kroz ekonomski (7% udjela u ukupnoj robnoj razmjeni) i društveni doprinos (1/3 ukupnog broja zaposlenih u prerađivačkoj industriji, 1,4% udjela u BDP-u), čime motivira harmonizaciju ukupnih razvojnih procesa unutar zemlje.³²

I ovaj sektor prati zastarjela infrastruktura, zaostajanje u tehnološkom razvoju, nedostatak ulaganja u nove, učinkovitije i prije svega ekološki prihvatljive tehnologije, niska produktivnost, profitabilnost i razina finalizacije.

2.2. STRATEŠKO – RAZVOJNI OKVIR

Obzirom da oko 90% teritorija Republike Hrvatske pripada prostranim i rijetko naseljenim ruralnim područjima, razvoj tih područja postaje prioritetom u segmentu gospodarstva, rada, poduzetništva i turizma. U tom smislu, donose se potrebni razvojno – strateški okviri koji usmjeravaju budući razvoj ruralnih krajeva.

Strateškim okvirom za razvoj 2006. – 2013. kreirana je vizija o strateškim prioritetima kao temeljima vođenja usklađene ekonomske politike u tom razdoblju. Mjere koje se dotiču ruralnog razvoja i direktno utječu i oblikuju isti su:

³¹ *Lovstvo*, Ministarstvo poljoprivrede, 9. svibanj 2016. Dostupno na: <http://www.mps.hr/default.aspx?id=8452> [24. svibanj 2016.]

³² *Drvna industrija*, Ministarstvo poljoprivrede. Dostupno na: <http://www.mps.hr/default.aspx?id=8453> [24. svibanj 2016.]

- uvođenje modernog sustava prostornog planiranja i nadzora aktivnosti u prostoru uspostavom jedinstvene i cjelovite baze prostornih podataka;
- razvijanje cjelovite hrvatske turističke ponude koja će istaknuti komplementarnost jadranskog i kontinentalnog turizma i staviti naglasak na mogućnosti ruralni turizam;
- očuvanje i zaštita okoliša prirode;
- poboljšanje kvalitete poljoprivrednih kapaciteta i povećanje samodostatnosti u proizvodnji hrane;
- pripremanje hrvatske poljoprivrede za provođenje zajedničke poljoprivredne politike Europske unije;
- policentričan regionalni razvoj i smanjivanje razlika u gospodarskoj razvijenosti i životnom standardu županija;
- potpora područjima s razvojnim teškoćama.³³

Zatim, u mandatnom razdoblju od 2008. – 2013. godine, Vlada Republike Hrvatske je definirala razvojne prioritete u različitim razvojnim segmentima Programom Vlade Republike Hrvatske za mandat 2008. – 2011. Ključni segmenti koji se osobito odnose na ruralni razvoj uključuju zaštitu okoliša, zaštitu prirode i održivi razvoj, selo, poljoprivredu i hranu, te turizam.

Zaštita okoliša je temeljni preduvjet dugoročnog i održivog razvoja. S tim u vezi formirani su osnovni ciljevi:

- očuvati okoliš u Hrvatskoj te kroz politiku održivog razvoja iskoristiti kvalitetu okoliša kao razvojnu šansu;
- zaštititi prirodu od unosa genetski modificiranih organizama i proglasiti do 15% površine RH zaštićenim područjem;
- potaknuti razvoj samozapošljavanja kroz ekopoljoprivredu, ekoturizam i korištenje obnovljivih izvora energije.³⁴

Stoga, neminovno je aktivno i kontinuirano raditi na organiziranim aktivnostima poticanja svijesti o okolišu i o dobrobiti životinja, educiranja lokalnog stanovništva o očuvanju prirode i

³⁴Program Vlade Republike Hrvatske za mandat 2008. – 2011., str. 31. Dostupno na: http://www.mvep.hr/custompages/static/hrv/files/ProgramVRH2008_2011.pdf [25. svibanj 2016.]

okoliša, izuzetno važno jest razvijati odnose s nevladinim organizacijama i pomoći upravo njima sufinanciranjem posebnih programa u promicanju poslovno odgovornog i održivog gospodarstva. U izdvajanju sredstava za nevladine udruge u borbi za zaštitu okoliša, neizostavna je i obveza uspostave transparentnog i sigurnog instrumenta praćenja i izvještavanja o izvršenim programima.

Sama poljoprivredna proizvodnja se u pretpristupnom periodu Hrvatske usklađivala s principima zajedničke poljoprivredne politike EU. Kako bi se pospješio nadzor i brzina provođenja mjera poljoprivredne politike osnovala se, među ostalima, Agencija za poljoprivredno zemljište čiji se djelokrug sastoji u sređivanju zemljišno – knjižnog stanja, okrupnjavanju poljoprivrednih posjeda, kultiviranju poljoprivrednog zemljišta i dr.³⁵

Kada je riječ o uređenju tržišta poljoprivrednih proizvoda ističu se mjere ubrzavanja uspostave i funkcioniranja proizvođačkih organizacija osiguravanjem plaća za profesionalne djelatnike kroz prve 3 godine u punom iznosu, mjere jačanja postojećih i uvođenja novih mjera potpore proizvođačkim organizacijama pri provođenju tržišnih aktivnosti u obliku financiranja aktivnosti izgradnje tržišne infrastrukture, mjera stabilizacije tržišta i intervencije na tržištu. Zatim, uvođenje tržišnih redova za sve poljoprivredne proizvode od 2009. godine, poticanje horizontalnog i vertikalnog umrežavanja u svrhu osiguranja bolje tržišne pozicije, smanjivanja troškova proizvodnje i izgradnje ciljnih tržišnih niša, jačanje inspeksijskog nadzora na tržištu hrane i slično.³⁶

Potrebno je i donositi mjere povećanja konkurentnosti domaće poljoprivrede i prehrambene industrije. Na osnovi dosadašnjih iskustava, bitno je otkloniti slabe točke u provedbi programa, te potencijalnim ulagačima poljoprivrednim gospodarstvima pojednostaviti i olakšati realizaciju projekata. Kako je program donesen u vrijeme pretpristupne kandidature RH, uočen je značaj financiranja prilagodbe standardima EU u području sigurnosti hrane, daljnje usklađivanje propisa o kakvoći i zdravstvenoj ispravnosti hrane, kao i osnivanje inspekcije za kakvoću hrane, te formiranje kvalitetnog sustava zaštite autohtonih prehrambenih proizvoda. Neki od programa za povećanje kvalitete prehrane jesu:

- povećanje potrošnje svježeg voća i povrća u školama, bolnicama i dr.;

³⁵*Ibid.*, str. 49.

³⁶*Ibid.*, str. 49.

- povećanje veće potrošnje mlijeka, ribe, voća, povrća, maslinovog ulja u istim objektima i institucijama;

- povećanje potrošnje ekoloških i integriranih poljoprivredno – prehrambenih proizvoda, također u školama i bolnicama.³⁷

Ovdje je važna i promocija hrvatskih tradicionalnih poljoprivredno – prehrambenih proizvoda i hrvatske tradicionalne kuhinje. Na taj način se istovremeno štiti i čuva kulturno naslijeđe, seoski običaji i manifestacije, ali i promiče kvaliteta autohtonih i tradicijskih poljoprivrednih i obrtničkih proizvoda.

Važno, jedna od posebnih mjera je povećanje kvalitete života u seoskom prostoru. Takvo što je moguće kroz razvijanje i širenje temeljne ruralne infrastrukture što obuhvaća ulaganje u infrastrukturne projekte u seoskom prostoru, a to su: infrastruktura proizvodnih objekata, toplane, nerazvrstane ceste, poljski putevi, protupožarni putevi, odvodnja, pročišćivači, dječja igrališta, jaslice, vrtići, briga za stare i nemoćne.³⁸

Jedna od značajnih provedbenih mjera Vlade vezana za dinamičniji razvoj ruralnih prostora i ruralni turizam je stvaranje novih 300 seljačkih turističkih gospodarstava, kroz program poticaja razvoju turizma na selu.³⁹

Nadovezujući se na prethodno, Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine utjelovljuje turizam kao granu koja značajno pridonosi gospodarskom rastu Hrvatske i blagostanju njezinih građana, a bazirajući se na održivom korištenju prirodnih i kulturno-povijesnih potencijala te aktivno sudjelujući u njihovom očuvanju i razvoju. Strategija kao mogućnosti Hrvatske, a obzirom na razvoj suvremenih tipova turizma identificira nekoliko turističkih 'proizvoda': Sunce i more, nautički turizam, zdravstveni, kulturni turizam, poslovni i golf turizam, cikloturizam, eno i gastroturizam, ruralni i planinski turizam, pustolovni i sportski turizam, ekoturizam, omladinski i socijalni turizam. Ovdje će se samo kratko obratiti pažnja na eno i gastroturizam, ruralni turizam i ekoturizam.

³⁷*Ibid.*, str. 53.

³⁸*Ibid.*, str. 56.

³⁹*Strategija razvoja ruralnog turizma Splitsko – dalmatinske županije*, Konačni izvještaj, Horwath HTL, 2009., str. 9. Dostupno na: http://www.dalmacija.hr/Portals/0/PropertyAgent/558/Files/409/strategija_ruralnog_turizma.pdf [25. svibanj 2016.]

Kako ruralna područja u Republici Hrvatskoj odlikuje bogatstvo i izobilje raznolikog staništa, bilja i uzgojnog potencijala, Hrvatska uspješno gradi poziciju jedne od rastućih mediteranskih *gourmet* destinacija. Visoko pozicioniranje ostvaruje kroz izgradnju i opremanje ugostiteljskih objekata izričaja usklađenog s tradicijskim značajkama lokalne arhitekture s vrhunskom ponudom lokalnih delicija. Prepoznate prioritete aktivnosti razvoja ove vrste turizma odražavaju se u poticanju izvrsnosti u gastronomiji, brendiranju nacionalnih i regionalnih gastro ponuda, povezivanju lokalnih proizvođača poljoprivrednih proizvoda s ugostiteljskim sektorom, poticanju razvoja gastro-enoloških tematskih cesta i putova (vinske ceste, ceste sira, ceste maslinovog ulja) i dalje.⁴⁰

Vrijednost ruralnog i planinskog turizma prepoznaju zemlje širom svijeta vješto koristeći sve prirodne potencijale za njegov razvoj. Aktualizaciju ove vrste prepoznala je i Hrvatska koja se postavila kao nova destinacija ruralnog i planinskog turizma. Sustav doživljaja se temelji na isticanju pejzažnih raznolikosti te kvalitete i autentičnosti sadržaja turističko-ugostiteljske i druge uslužne ponude. Ponuda sadrži i nekoliko međunarodno prepoznatljivih ruralno-turističkih klastera s većim brojem očuvanih tradicijskih ruralnih zajednica. Dodatni element diferencijacije turističkog proizvoda odnosi se na već spomenutu lokalnu enogastronomiju, bogatstvo vodenih površina i parkova, i očuvanost svijeta flore i faune.

Mjere kojima se želi ruralni turizam podići na novu razinu sastoje se u sadržajnom i kvalitativnom obogaćivanju ponude obiteljskih seoskih gospodarstava, ponajviše kroz uspostavu lokalnih 'ljudskom rukom stvorenih' atrakcija; primjerice, vinski podrumi, vidikovci, rekreacijski sadržaji, tematski parkovi. Napuštene seoske predjele potrebno je obnoviti i staviti u kontinuiranu funkciju turističke ponude. Pri uređenju je osobito važno voditi računa o poštivanju i interpretiranju elemenata tradicionalnog lokalnog graditeljstva i uređenja okoliša. Odlična je ideja okupljanje seoskih gospodarstava po principu klastera i kategorizacija istih prema različitim temama; kao obiteljska gospodarstva s organskom proizvodnjom, za jahanje, cikloturiste i slično. Tematiziranjem ponude, daljnjim razvojem 'etno sela', unošenjem živosti u ruralna područja razbio bi se dojam 'muzealizacije' ruralnih lokaliteta od čega bi čitava turistička ponuda neizmjereno profitirala.⁴¹

⁴⁰*Prijedlog strategije razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine*, Vlada Republike Hrvatske, Zagreb, 2013., str. 43.-44.

⁴¹*Ibid.*, str. 44.

Hrvatska ima, ponajviše zbog velikog broja nacionalnih parkova, parkova prirode i ostalih zaštićenih područja, puni potencijal zadovoljiti očekivanja i potrebe gostiju u rasponu od manje zahtjevnih ljubitelja prirode do vrlo fokusiranih ekoturističkih znalaca. Tako se otvara prostor stvaranju dodatne dimenzije imidža Hrvatske među novim segmentima posjetitelja. Nova izgradnja žudi za formiranjem kritičnih masa zaokruženih ekoturističkih resorta u obliku eko turističkih naselja i eko kampova, u neposrednoj blizini zaštićenih prirodnih kompleksa i drugih prikladnih lokacija u ruralnom okruženju. Nastojanja u tome podupiru se razvojem prostorne interpretacije, oblicima klasterskog udruživanja lokalnih ponuđača, te daljnjim razvojem okolišno odgovorne, zelene rekreacijske infrastrukture.⁴²

U procesu integracije s Europskom unijom koji je završio sredinom 2013. godine, Hrvatska je bila suočena s novim izazovima u svom dosadašnjem stadiju razvoja. Do ulaska u EU i otvaranju mogućnosti korištenja ESI fondova Unije, stavljajući akcent osobito na Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj, Hrvatskoj su u pretpristupnom periodu na raspolaganju pretpristupni instrumenti financijske pomoći. Oni su kao takvi poslužili kao izvor neophodnog iskustva u pripremi programa za poljoprivredu i ruralni razvoj koji sadrže načela programiranja mjera ruralnog razvoja, njihove implementacije, praćenja, kontrole i evaluacije. U tom kontekstu, donošenje Strategije ruralnog razvoja je jedan od ključnih koraka u cjelokupnom procesu.

Prema tome, Republika Hrvatska je slijedila ostvarenje tog prioriteta i donijela Strategiju ruralnog razvoja za razdoblje 2007. – 2013. godine. Politika ruralnog razvoja u tom razdoblju je bila usmjerena na tri glavna cilja:

- povećanje konkurentnosti poljoprivrede i šumarstva;
- poboljšanje stanja okoliša i krajolika;
- poboljšanje kvalitete života u ruralnim područjima i podupiranje diversifikacije ruralnog gospodarstva.⁴³

Strategijom je Hrvatska preuzela na sebe obavezu stvaranja predispozicija za uravnoteženu provedbu politike ruralnog razvoja primjerenom raspodjelom sredstava između ova tri navedena tematska područja. Dodatno, postojala je i dužnost osiguravanja sredstava za

⁴²*Ibid.*, str. 45.-46.

⁴³*Strategija ruralnog razvoja Republike Hrvatske 2007. – 2013.*, Ministarstvo poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja, str. 9.. Dostupno na: <http://www.mps.hr/default.aspx?id=3652> [26. svibanj 2016.]

provedbu inicijative LEADER. Inicijativa LEADER je europski model ruralnog razvoja, oformljen 1991. godine, koji se bazira na pristupu odozdo prema gore (popularno znan kao pristup „bottom up“). On inicira uvažavanje i prepoznavanje lokalnih osobitosti i uspostavu lokalnih razvojnih partnerstva, poznatih pod akronimom LAG (lokalne akcijske grupe) u kojem dionici sudjeluju u razvoju i provedbi lokalne razvojne strategije.

Strategija polazi od jasne pretpostavke: „korjenite promjene u razvoju ruralnog prostora Hrvatske traže bitno poboljšanje uvjeta za rad i život stanovništva na tom prostoru.“⁴⁴ U tom smislu, Strategija predlaže viziju razvoja ruralnog prostora Hrvatske:

„Kvaliteta življenja ruralnog stanovništva neprekidno se poboljšava, a razlike u životnom standardu između ruralnog i urbanog stanovništva se smanjuju; Ruralna područja su vitalna i privlačna mjesta za život i rad, s razvijenim raznolikim gospodarskim mogućnostima u skladu s lokalnim uvjetima i obilježjima; Dinamičkim vezama između sela, manjih gradova i gradskih područja, ruralna područja doprinose razvoju gospodarstva u cjelini; Ruralna područja sposobna su brzo se prilagoditi gospodarskim, društvenim, kulturnim, ekološkim i tehnološkim promjenama i potpuno se integrirati u tržišno gospodarstvo; Ruralna područja razvijaju se održivo održavanjem ravnoteže između gospodarskog napretka, očuvanja okoliša i društvene stabilnosti ruralnih zajednica.“⁴⁵

Strateški ciljevi koji odgovaraju postavljenoj viziji su tri tematska područja nadvedena *supra*. Ključni koraci u ostvarenju tih tematskih strateških ciljeva i vizije u ovoj se Strategiji definiraju na sljedeći način.

Prvi od ciljeva glasi poboljšati konkurentnost poljoprivrednog i šumarskog sektora. Operativno se to želi postići:

- poboljšanjem kvalitete poljoprivredne proizvodnje i trženja poljoprivrednih proizvoda;
- poboljšanjem konkurentnosti poljoprivrednog i šumarskog sektora;
- olakšavanjem pristupa istraživanjima, korištenju inovacija i informacijsko komunikacijskih tehnologija;

⁴⁴*Ibid.*, str. 36.

⁴⁵*Ibid.*

- naposljetku, poboljšanjem izobrazbe, promicanjem znanja i pravilnim vrednovanjem ljudskog potencijala.⁴⁶

Drugo, očuvanje, zaštita i održiva uporaba okoliša, krajolika, prirodnog i kulturnog naslijeđa pronalazi svoje rješenje u:

- održivom korištenju poljoprivrednog i šumskog zemljišta;
- očuvanju i obnovi kulturnog naslijeđa i tradicijskih vrijednosti.⁴⁷

Posljednje, dosizanje standarda poboljšane kvalitete života u ruralnim područjima i proširenje gospodarskog programa ruralnog gospodarstva se ostvaruje:

- proširenjem proizvodnog programa ruralnog gospodarstva;
- poboljšanom kvalitetom života u ruralnim područjima.⁴⁸

Naravno, ukoliko nedostaje institucijsko okruženje i pravilna administrativna integracija institucijske strukture uključene u provedbu politike ruralnog razvoja, svi prethodni koraci ostaju mrtvo slovo na papiru. S tom svrhom od iznimnog su značenja aktivnosti kao što su:

- redefiniranje i usklađivanje rada postojećih institucija u svrhu bolje provedbe novih programa i mjera koje doprinose razvoju ruralnih područja;
- jačanje financijskih i ljudskih resursa državne, regionalne i lokalne uprave za provedbu politike i programa ruralnog razvoja;
- definiranje prioriternih područja ruralnog razvoja na državnoj, regionalnoj i lokalnoj razini;
- primjena načela EU u izradi i provedbi programa ruralnog razvoja na regionalnu i lokalnu politiku ruralnog razvoja;
- jačanje regionalnih i lokalnih organizacija i ustanova (u poslovnom i civilnom sektoru) radi aktivnog uključivanja u osmišljavanje i provedbu programa i mjera ruralnog razvoja na lokalnoj razini.⁴⁹

⁴⁶*Ibid.*, str. 38.

⁴⁷*Ibid.*, str. 39.

⁴⁸*Ibid.*

2.2.1. EUROPSKI POLJOPRIVREDNI FOND ZA RURALNI RAZVOJ

Ulazak Hrvatske u Europsku uniju 1. srpnja 2013. godine od značaja je u mnogo aspekata. No, za potrebe ovog rada, konkretno, ono predstavlja nove mogućnosti korištenja financijskih instrumenata Europske unije koje više nisu ograničene isključivo na pretpriступnu pomoć. Sada joj stoje na raspolaganju sredstva iz Europskih strukturnih i investicijskih fondova. Značajan je to pomak ka Unijinoj potpori strategiji Europa 2020, odnosno strategiji za pametan, održiv i uključiv rast. Stavljajući na raspolaganje nešto više od 450 milijardi eura⁵⁰, putem definiranih programa esi fondovi pružaju članicama priliku potpunog iskorištavanja prirodnih, društvenih i gospodarskih potencijala. Na taj način postaje moguće ostvariti Unijin trostruki cilj:

- cilj gospodarske, socijalne i teritorijalne kohezije;
- održiv razvoj ruralnih i pomorskih područja;
- cilj održivog upravljanja prirodnim resursima.⁵¹

Bespovratna sredstva iz ESI fondova odličan su i djelotvoran mehanizam pružanja financijske pomoći koji pruža mogućnost organiziranim oblicima privatnog i javnog sektora, te organizacijama civilnog društva financirati i realizirati projekte i ideje. U vezi s tim, posebno je važno „ojačati kapacitete organizacija za osmišljavanje projektnih ideja, ispunjavanje detaljnih projektnih prijava, učinkovitu provedbu projekata te stvaranje partnerske i informacijske mreže za uspješno upravljanje EU projektima.“⁵²

Sama koncepcija ESI fondova za programsko razdoblje 2014. – 2020., u kojem je Hrvatska također jednakopravna korisnica ESI sredstava, reformirana je u smjeru optimiranja njihova doprinosa strategiji Europa 2020.

Sljedeća slika jezgrovito prikazuje sadržaj strategije Europa 2020.

⁴⁹*Ibid.*, str. 42.

⁵⁰ 351,8 milijardi eura za kohezijsku politiku (EFRR, ESF i Kohezijski fond), 99,6 milijardi eura za ruralni razvoj u sklopu zajedničke poljoprivredne politike i 5,7 milijardi eura za Europski fond za pomorstvo i ribarstvo u sklopu zajedničke ribarske politike. Prema: *Europski strukturni i investicijski fondovi za razdoblje od 2014. do 2020.: Službeni tekstovi i komentari*, Europska komisija, Europska unija, 2016., str. 5. Dostupno na: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/guides/blue_book/blueguide_hr.pdf [1. svibanj 2016.]

⁵¹*Ibid.*

⁵²*Osnovne informacije o EU fondovima*, ALGEBRA učilište, Zagreb, str. 3. Dostupno na: <http://algebra.hr/wp-content/uploads/2013/08/Osnovne-informacije-o-EU-fondovima.pdf> [1. svibanj 2016.]

SLIKA 5: Strategija Europa 2020.

Izvor: *Europski strukturni i investicijski fondovi za razdoblje od 2014. do 2020.: Službeni tekstovi i komentari*, Europska komisija, Europska unija, 2016., str. 16. Dostupno na: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/guides/blue_book/blueguide_hr.pdf [1. svibanj 2016.]

Spomenuti novi, reformiran, strateški pristup je predodređen za sljedećih pet ESI fondova:

- Europski fond za regionalni razvoj (EFRR);
- Europski socijalni fond (ESF);
- Kohezijski fond;
- Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj (EPFRR);
- Europski fond za pomorstvo i ribarstvo (EFPR).

Ukratko će se fokus usmjeriti na Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj.

Između nekoliko EU politika u ulozi ostvarenja strategije Europa 2020, vrijednost politike ruralnog razvoja nalazi svoju svrhu u približavanju ruralnim područjima reagiranje na široki spektar gospodarskih, socijalnih i ekoloških izazova 21. stoljeća. Vrijednost Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EPFRR) u proračunskom razdoblju 2014. – 2020. procjenjuje se na 100 milijardi eura.⁵³

Za konkretno razdoblje, a u skladu s Europom 2020., definirana su tri dugoročna cilja koja je poželjno dosegnuti politikom ruralnog razvoja. A glase:

- poticanje konkurentnosti poljoprivrede;
- osiguranje održivog upravljanja prirodnim resursima i klimatska akcija;
- postizanje uravnoteženog teritorijalnog razvoja ruralnih gospodarstava i zajednica, uključujući otvaranje i održavanje radnih mjesta.⁵⁴

Kao i svaka politika, tako i ruralna, se provode putem regionalnih i nacionalnih programa i strategija ruralnog razvoja za sedmogodišnje programsko razdoblje. Programi se moraju temeljiti na minimalno četiri od šest zajedničkih prioriteta Europske unije:

- poticanje transfera i inovacije u poljoprivredi, šumarstvu i ruralnim područjima;
- povećanje održivosti/konkurentnosti svih vrsta poljoprivrede te promicanju inovativnih farmerskih tehnologija te održivu upravljanju šumama;
- promicanje organizacije prehrambenih lanaca, dobrobiti životinja i upravljanju rizikom u poljoprivredi;
- obnova, očuvanje i poboljšanje ekosustava koji se temelje na poljoprivredi i šumarstvu;
- promicanje učinkovitog korištenja resursa i pružanju potpore prelasku na gospodarstvo s niskim udjelom ugljika i klimatski otporno gospodarstvo u sektorima poljoprivrede, hrane i šumarstva;
- promicanje socijalne uključenosti, smanjenja siromaštva i gospodarskog razvoja u ruralnim područjima.⁵⁵

⁵³ *Ruralni razvoj od 2014. do 2020.*, Poljoprivreda i ruralni razvoj, Europska komisija, 23.5.2016. Dostupno na: http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020/index_hr.htm [4. svibanj 2016.]

⁵⁴ Čl. 4., *Uredba* (EU) br: 1305/2013 Europskog parlamenta i Vijeća od 17. prosinca 2013. o potpori ruralnom razvoju iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EPFRR) i stavljanju izvan snage Uredbe Vijeća (EZ) br: 1698/2005

Svaki od navedenih prioriteta se detaljno razrađuje u pojedinim područjima fokusa. Na temelju analize potreba teritorija pokrivenog programom ruralnog razvoja se, zatim, utvrđuju ciljevi. Potom se modeliraju mjere i algoritmi postizanja ciljeva. Financijska potpora iz EPFRR-a pokriva osnivanje poduzeća, infrastrukturu, ulaganje, angažman u usavršavanju ljudskog kapitala, te plaćanja za osiguranje javnih dobara (poboljšice okoliša i održivo upravljanje prirodnim resursima).

Ranije navedeni prioriteti Europske unije moraju zadovoljiti određene standarde efikasnosti i efektivnosti kako bi bilo moguće pokriti sve potrebne elemente rizičnih zona. Prvo, svi prioriteti moraju biti temeljeni na prijenosu znanja i inovacija u poljoprivredi, šumarstvu i ruralnim područjima. Zatim, jednako je važna postići isplativost poljoprivrednih gospodarstava, konkurenciju svih vrsta poljoprivrede u svim regijama, te promicanje inovativnih poljoprivrednih tehnologija. Treće, naglasak je stavljen na organizaciju lanaca isporuke hrane, uključujući faze prerade i plasiranja poljoprivrednih proizvoda na tržište, te upravljanje rizicima u poljoprivredi. Također, neizmjerana je vrijednost obnove, očuvanja i poboljšanja ekosustava koji su povezani sa šumarstvom i poljoprivredom, promocijom učinkovitosti resursa, i konačno pomak prema gospodarstvu s niskom razinom ugljika u prehrambenom, poljoprivrednom i šumarskom sektoru. Još, vrijedna je spomena i aktivnost involviranja različitih društvenih razina u zajedničke projekte, suzbijanje siromaštva i gospodarski razvoj ruralnih područja kao općih ciljeva.⁵⁶

Kako bi se što kvalitetnije iscrpila financijska pomoć iz EPFRR-a, na svakom je koraku potrebno uzeti u obzir varijetet situacija i okolnosti koje utječu na ruralna područja različitih obilježja i raznih kategorija potencijalnih korisnika, a uz to i glavne ciljeve kao što su inovacija, zdrav okoliš i ublažavanje klimatskih deformacija i prilagodbi.

S obzirom na postojanje decidiranih prioriteta, potrebno je na razini nacionalnog programa ruralnog razvoja na neki način ograničiti mogućnost svojevrijednog odabiranja prioriteta od strane država članica kako bi se osiguralo oživotvorenje svih primarnih kritičnih točaka. Tako, u svrhu adekvatne ekološke akcije i promicanja oblika strategija lokalnog razvoja koje idu od donjih prema gornjim razinama (već spomenut pristup „bottom up“) minimalno 30%

⁵⁵ *Europski strukturni i investicijski fondovi za razdoblje od 2014. do 2020.: Službeni tekstovi i komentari*, Europska komisija, Europska unija, 2016., str. 323. Dostupno na:

http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/guides/blue_book/blueguide_hr.pdf [4. svibanj 2016.]

⁵⁶ Rec. 4., *Uredba* (EU) br: 1305/2013 Europskog parlamenta i Vijeća od 17. prosinca 2013. o potpori ruralnom razvoju iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EPFRR) i stavljanju izvan snage Uredbe Vijeća (EZ) br: 1698/2005

proračuna svakog programa se mora posvetiti posebnim mjerama vezanima uz okoliš i klimu, a najmanje 5% pristupu lokalnom razvoju.⁵⁷

Za korištenje Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj unutar novog financijskog razdoblja, nužno je bilo definirati strateški okvir, tj. Program ruralnog razvoja 2014. – 2020., unutar kojeg su definirani osnovni uvjeti i iznosi potpore po mjerama. O Programu nešto detaljnije u nastavku.

2.2.2. PROGRAM RURALNOG RAZVOJA REPUBLIKE HRVATSKE ZA RAZDOBLJE 2014. – 2020.

Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje od 2014. – 2020. se počeo stvarati 2012. godine te je službeno poslan na odobrenje 16. srpnja 2014. godine. Ovaj Program vrijedan 2,4 milijarde eura odobren je 26. svibnja 2015. godine, nakon višemjesečnih konzultacija, od strane Europske komisije. Ova odluka Komisije predstavlja krunu dugogodišnjeg procesa u kojem su sudjelovali brojni domaći stručnjaci, mahom djelatnici Ministarstva poljoprivrede i Agencije za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju. Unutar programa definirani su osnovni uvjeti, mjere i iznosi potpore po mjerama ruralnog razvoja, koje će se financirati sredstvima Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj u omjeru od 85%, dok preostalih 15% sredstava dolazi iz nacionalnog proračuna. Programom je definirano 19 mjera koje imaju za cilj „povećanje konkurentnosti hrvatske poljoprivrede, šumarstva i prerađivačke industrije, ali i unaprjeđenja životnih i radnih uvjeta u ruralnim područjima uopće.“⁵⁸

MJERA 1: PRENOŠENJE ZNANJA I AKTIVNOSTI INFORMIRANJA

Ova mjera je namijenjena osobito onima koji se već bave ili tek kreću u poljoprivrednu proizvodnju. Sredstvima Programa će se financirati njihova edukacija i provoditi kontinuirano usavršavanje, što će u konačnici pozitivno utjecati na društveno-gospodarski razvoj ruralnih područja i konkurentnost hrvatske poljoprivrede.

⁵⁷ *Europski strukturni i investicijski fondovi za razdoblje od 2014. do 2020.: Službeni tekstovi i komentari*, Europska komisija, Europska unija, 2016., str. 323. Dostupno na: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/guides/blue_book/blueguide_hr.pdf [4. svibanj 2016.]

⁵⁸ *Europska komisija odobrila program ruralnog razvoja RH za razdoblje 2014. – 2020.*, tim4pin, Centar za razvoj javnog i neprofitnog sektora, 26. svibanj 2016. Dostupno na: <http://tim4pin.hr/europska-komisija-odobrila-program-ruralnog-razvoja-rh-za-razdoblje-2014-2020/> [26. svibanj 2016.]

U okviru ove mjere su predviđene dvije podmjere. Prva se odnosi na potporu strukovnom osposobljavanju i aktivnosti stjecanja vještina. Fokus je usmjeren na mlade poljoprivrednike, okoliš, klimatske promjene i ekološki uzgoj. Druga podmjera predstavlja potporu za demontiranje i informiranje o aktivnostima. Ovdje se pokrivaju troškovi pripreme i provedbe programa, izrada potrebnih didaktičkih materijala, trošak prostora i opreme, i drugo.⁵⁹

MJERA 2: SAVJETODAVNE SLUŽBE, SLUŽBE ZA UPRAVLJANJE POLJOPRIVREDNIM GOSPODARSTVOM I POMOĆ POLJOPRIVREDNIM GOSPODARSTVIMA

Korist od ove mjere će imati svi korisnici u potrebi za savjetom vezanim uz poljoprivrednu proizvodnju i šumarstvo. Beneficiju imaju i sami savjetodavci, budući da će sredstvima mjere biti financirano i njihovo stalno usavršavanje. Važno je da svi uključeni u ove sektore imaju pomoć kvalificiranih savjetnika za poboljšanje održivog upravljanja prirodnim resursima, ekonomskim i okolišnim performansama poljoprivrednih i šumarskih gospodarstava, specijaliziranih savjeta o korištenju novih tehnologija kao i pristupe i tehnike za ublažavanje i prilagodbu klimatskim promjenama.⁶⁰

Ovdje su također formirane dvije skupine podmjera. Prva se odnosi na potporu za pružanje savjetodavnih usluga. Druga podmjera je usmjerena na potporu za osposobljavanje savjetnika.

MJERA 3: SUSTAVI KVALITETE ZA POLJOPRIVREDNE PROIZVODE I HRANU

Interes proizvođača za sustave kvalitete u Hrvatskoj raste. Stoga, cilj mjere je potaknuti poljoprivredne proizvođače na sudjelovanje u sustavima kvalitete, koji dodaju vrijednost proizvodima te štite proizvod s oznakom kvalitete od zlouporabe i imitacije.⁶¹ Registracijom i zaštitom naziva poljoprivrednog proizvoda (oznakom izvornosti, oznakom zemljopisnog podrijetla, oznakom zajamčeno tradicionalnog specijaliteta) se podiže vrijednost istog,

⁵⁹Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014. – 2020., Popis mjera s osnovnim informacijama, Ministarstvo poljoprivrede, 2015., str. 3. Dostupno na: http://ruralnirazvoj.hr/files/documents/MPS_program-ruralnog-razvoja-RH_200x275_v6-LQ.pdf [26. svibanj 2016.]

⁶⁰Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014. – 2020., Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj, Europska komisija, 28. svibanj 2015., str. 205. Dostupno na: http://www.mps.hr/ipard/UserDocsImages/Postpristupno%20razdoblje%20%20EAFRD/PRR%202014-2020%20finalna%20ina%C4%8Dica%20HR/PRR%20RH%202014-2020_v1.4_finalna%20ina%C4%8Dica.pdf [26. svibanj 2016.]

⁶¹Ibid., str. 228.

istovremeno podižući visinu dohotka proizvođača tog proizvoda. Ne manje važan je i utjecaj tih proizvoda na doprinos održivom ruralnom razvoju i jačanju turističke ponude.

Doprinos fokus područjima daju dvije podmjere. Jedna od njih je potpora za novo sudjelovanje u sustavima kvalitete kojom su pokriveni troškovi ulaska u sustav kvalitete, troškovi stručne kontrole i certificiranje ovlaštenog kontrolnog tijela. Potpora za aktivnosti informiranja i promicanja koje provode skupine proizvođača na unutarnjem tržištu druga je podmjera ove mjere. Kroz nju se financiraju troškovi organizacije i sudjelovanja na sajmovima, promotivni materijali, web razvoj i promocija, promotivne kampanje, radionice, seminari, i druge promotivne aktivnosti.⁶²

MJERA 4: ULAGANJA U FIZIČKU IMOVINU

Ova mjera ima značajnu ulogu u okviru Programa. Potpora se dodjeljuje kako bi se povećala konkurentnost poljoprivrednih gospodarstava omogućavanjem proširenja proizvodnih kapaciteta, modernizacijom postojećih farmi i poboljšanjem kvalitete proizvoda uvođenjem novih tehnologija i inovacija i stvaranjem održivih tržišnih ekonomija koje slijede napredne tehnike i tehnologije.⁶³ Mjera pruža mogućnost ulaganja u primarnu poljoprivredu, kao i preradu poljoprivrednih proizvoda, te djelatnosti usmjerene ka navodnjavanju poljoprivrednih površina i očuvanja krajobraznih vrijednosti.

Kada je riječ o ovoj mjeri, definirano je četiri vrste podmjera. Prvo, pozornost se daje potpori za ulaganja u poljoprivredna gospodarstva. Financiraju se investicije u građenje i opremanje objekata za životinje, objekte za uzgoj, skladištenje, hlađenje, klasiranje i pakiranje proizvoda. Isto tako, ulaže se u opremu za berbu, sortiranje i pakiranje, kupovina nove poljoprivredne mehanizacije, restrukturiranje postojećih nasada, izgradnja novih sustava navodnjavanja i poboljšanje postojećih. Druga podmjera podrazumijeva potporu za ulaganja u preradu, marketing i/ili razvoj poljoprivrednih proizvoda. Ovdje se želi ulagati u građenje i opremanje objekata za poslovanje s mlijekom, za klanje, za preradu mesa, voća, povrća i grožđa, za preradu maslina, žitarica, za prodaju i prezentaciju vlastitih poljoprivrednih proizvoda i slično. Neizostavan ulagački fokus su i objekti za proizvodnju energije, transport i

⁶²Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014. – 2020., *Popis mjera s osnovnim informacijama*, Ministarstvo poljoprivrede, 2015., str. 5. Dostupno na: http://ruralnirazvoj.hr/files/documents/MPS_program-ruralnog-razvoja-RH_200x275_v6-LQ.pdf [26. svibanj 2016.]

⁶³*Op. cit.* u bilj. 60., str. 239.

primjenu izlaznih supstrata za organsku gnojidbu. Posebno je važna podmjera ulaganja u infrastrukturu vezano uz razvoj, modernizaciju ili prilagodbu poljoprivrede i šumarstva kroz izgradnju cjelovitog sustava navodnjavanja i projektiranje, izgradnju i rekonstrukciju šumske prometne infrastrukture. Posljednja, potpora neproizvodnim ulaganjima vezanim uz postizanje agro-okolišnih i klimatskih ciljeva subvencionira trošak izgradnje terasa, podizanja suhozida, uklanjanje invazivnih stranih vrsta s poljoprivrednog zemljišta, ulaganje u obnovu zapuštenih lokvi za napajanje stoke i tako dalje.⁶⁴

MJERA 5: OBNAVLJANJE POLJOPRIVREDNOG PROIZVODNOG POTENCIJALA NARUŠENOG ELEMENTARNIM NEPOGODAMA I KATASTROFALNIM DOGAĐAJIMA TE UVOĐENJE ODGOVARAJUĆIH PREVENTIVNIH AKTIVNOSTI

Najveće materijalne štete u poljoprivredi uslijed elementarnih nepogoda zabilježene su od posljedica suše, poplave, požara i iznenadne bolesti životinja i bilja. S obzirom na razmjere epidemije i ugroze zdravlja ljudi, potrebno je umanjiti njihove posljedice. Isto tako, specifična oštećenja poljoprivrednog potencijala od miniranih i minski sumnjivih područja izazivaju potrebu definiranja operacija za njihovo razminiranje. Usvajajući sve to, cilj ove mjere je obnovom poljoprivrednog potencijala narušenog kako elementarnim tako i društvenim nepogodama, osigurati održivost poljoprivredne proizvodnje i spriječiti propadanje poljoprivrednih gospodarstava.⁶⁵

U okviru ove mjere kreirana su dva tipa operacija. Jedan se odnosi na obnovu poljoprivrednog zemljišta i proizvodnog potencijala s troškovima sanacije, rekonstrukcije, popravka i nabave strojeva, mehanizacije i opreme, te nabava osnovnog stada/matičnog jata životinja i kupnja i sadnja višegodišnjeg bilja. Drugi tip operacije je razminiranje poljoprivrednog zemljišta s pratećim troškovima.

MJERA 6: RAZVOJ POLJOPRIVREDNIH GOSPODARSTAVA I POSLOVANJA

Važniji cilj Programa ruralnog razvoja jest demografska obnova opustošenih ruralnih područja RH. Kako bi se ona osigurala, nužno je osigurati i jamčiti primjerene životne i radne uvjete.

⁶⁴*Op. cit.* u bilj. 62., str. 9. – 10.

⁶⁵*Op. cit.* u bilj. 60., str. 296.

Nekoliko podmjera doprinosi ovom fokusu. Potpora mladim poljoprivrednicima je važan aspekt mjere 6, a odnosi se na osobe starosti između 18 i 40 godina. Troškovi koji se pokrivaju jesu kupnja domaćih životinja, bilja i sjemena, građenje i opremanje prostora i gospodarskih objekata uključujući vanjsku i unutarnju infrastrukturu, troškovi podizanja novih nasada, trajnija kvaliteta zemljišta u svrhu proizvodnje, i kupovina poljoprivredne mehanizacije. Druga podmjera je potpora ulaganju u pokretanje nepoljoprivrednih djelatnosti u ruralnom području kojima su obuhvaćene aktivnosti iz sektora turizma, tradicijski i umjetnički obrt, izrada suvenira, prerada/razmjena proizvoda. Vrijedna je i potpora razvoju malih poljoprivrednih gospodarstava te podmjera investiranja u razvoj nepoljoprivrednih djelatnosti u ruralnim područjima (ponovno, turizam, tradicijski obrt, izrada suvenira...).⁶⁶

MJERA 7: TEMELJNE USLUGE I OBNOVA SELA U RURALNIM PODRUČJIMA

Opća percepcija ruralnog područja obilježena je zaostajanjem u gospodarskom razvoju, nerazvijena prateća infrastruktura, nedostupnost usluga i adekvatnih uvjeta za život što dovodi do smanjenja broja stanovnika te nedostatka interesa mladih obitelji da žive i rade u ruralnim područjima. Istovremeno, hrvatska ruralna područja dišu bogatstvom prirodnog, društvenog i kulturnog naslijeđa. Time, cilj provedbe operacija u okviru ove mjere jest podizanje životnih uvjeta u ruralnim sredinama, doprinos atraktivnosti sela i njegovom razvojnom potencijalu za druge aktivnosti i poticanje rasta i društveno-ekonomske održivosti.

Podmjere karakteristične za mjeru obnove ruralnih usluga i sela su: sastavljanje i ažuriranje planova za razvoj općina i sela u ruralnim područjima i njihovih temeljnih usluga te planova zaštite i upravljanja koji se odnose na lokalitete Natura 2000.⁶⁷ i druga područja visoke prirodne vrijednosti; ulaganje u pokretanje, poboljšanje ili proširenje lokalnih temeljnih usluga za ruralno stanovništvo, uključujući slobodno vrijeme i kulturne aktivnosti te povezanu infrastrukturu.⁶⁸

⁶⁶*Op. cit.* u bilj. 62., str. 13.

⁶⁷ „Natura 2000 je ekološka mreža sastavljena od područja važnih za očuvanje ugroženih vrsta i stanišnih tipova Europske unije. Njezin cilj je očuvati ili ponovno uspostaviti povoljno stanje više od tisuću ugroženih i rijetkih vrsta te oko 230 prirodnih i poluprirodnih stanišnih tipova.“ *Natura 2000*, Državni zavod za zaštitu prirode. Dostupno na: <http://www.dzsp.hr/ekoloska-mreza/natura-2000/natura-2000-340.html> [27. svibanj 2016.]

⁶⁸*Op. cit.* u bilj. 62., str. 15.

MJERA 8: ULAGANJA U RAZVOJ ŠUMSKIH PODRUČJA I POBOLJŠANJE ODRŽIVOSTI ŠUMA

Opći ciljevi mjere jesu:

- poboljšanje općekorisnih funkcija šuma;
- poboljšanje strukture, stabilnosti i otpornosti šumskih ekosustava na klimatske promjene;
- dugoročno: povećanje gospodarske vrijednosti degradiranih šumskih površina te povećanje korištenja obnovljivih izvora energije u ruralnim područjima;
- povećanje sekvenciranja ugljika u postojećim šumama i pošumljavanje.⁶⁹

Mjera posebno doprinosi sljedećim fokus područjima kroz svoje podmjere i operacije. Tako, fokus se zadržava na ulaganjima u poboljšanje otpornosti i okolišne vrijednosti šumskih ekosustava konverzijom degradiranih šumskih sastojina i kultura. Uz to, prepoznata je važnost potpore za ulaganja u šumarske tehnologije te u preradu, mobilizaciju i marketing šumarskih proizvoda. Prateći troškovi podrazumijevaju nabavu novih strojeva, alata i uređaja za sječu, privlačenje i iznošenje drva, za proizvodnju šumske biomase, daljinski prijevoz drva, šumsko uzgojne radove i drugo.⁷⁰

MJERA 9: USPOSTAVA PROIZVOĐAČKIH GRUPA I ORGANIZACIJA

Ovo područje interesa je važno zbog doprinosa udruživanju poljoprivrednih gospodarstava s manjom proizvodnjom u proizvođačke grupe i organizacije, u svrhu olakšanog izlaska na tržište i rastu međusobne konkurentnosti na tržištu.⁷¹

MJERA 10: POLJOPRIVREDA, OKOLIŠ I KLIMATSKE PROMJENE

Ukratko, posebna pozornost je posvećena motiviranju poljoprivredne prakse korisne za okoliš, ublažavanju negativnih učinaka poljoprivrede i povećanju bioraznolikosti, kao i očuvanju genetskih resursa vezanih uz poljoprivredu. Konkretno, mjera se fokusira na probleme gubitka tla i plodnosti tla, nedostatnom obrazovanju i svijesti poljoprivrednika o važnosti i prednostima održivog upravljanja ekosustavima, na potrebu očuvanja tradicionalnih biljnih i životinjskih vrsta s akcentom na opasnost od njihova izumiranja, te na uvođenje i

⁶⁹Op. cit. u bilj. 60., str. 350.

⁷⁰Op. cit. u bilj. 62., str. 17.

⁷¹Op. cit. u bilj. 60., str. 384.

kontinuiranu primjenu održivog načina uzgoja kako bi se smanjio pritisak na poljoprivredno zemljište.

Podmjere ove skupine mjera su: plaćanje obveza povezanih s poljoprivredom, okolišem i klimatskim promjenama (obrada tla, zatravnjivanje, očuvanje travnjaka, održavanje ekstenzivnih kultura) i potpora za očuvanje i održivu uporabu i razvoj genetskih resursa u poljoprivredi.⁷²

MJERA 11: EKOLOŠKI UZGOJ

Ekološka poljoprivreda je učinkovit odgovor na negativne učinke konvencionalne poljoprivrede po okoliš, prirodne resurse i zdravlja ljudi. Rastući interes potrošača i proizvođača za zdravom, „bio“, ekološkom hranom ukazuje na potrebu za ovom mjerom.⁷³

MJERA 12: PLAĆANJA PODRUČJIMA S PRIRODNIM OGRANIČENJIMA ILI OSTALIM POSEBNIM OGRANIČENJIMA

Mjera je u službi pojedinih dijelova Hrvatske označenih kao područja pod utjecajem nepovoljne klime ili nepovoljnih karakteristika tla, gdje je posebno prisutan problem odljeva stanovništva, te gdje stanovnici moraju uložiti više napora da bi održali poljoprivrednu proizvodnju. Programom su identificirana tri tipa područja s ograničenjima: gorsko planinska područja, područja sa značajnim prirodnim ograničenjima i područja s posebnim ograničenjima. Za svako od područja su predviđene posebne podmjere s utvrđenim operacijama za njihovo provođenje.⁷⁴

MJERA 13: SURADNJA

Nove izazove za obiteljska poljoprivredna gospodarstva te mala i srednja poduzeća stvaraju dinamične promjene na globalnom tržištu, porast konkurentnosti i promjene u poslovanju. Stoga, potrebno je poticati suradnju i bolju razmjenu informacija, kako vertikalno tako i horizontalno, o postojećim i novim procesima, postupcima i tehnologijama u proizvodnji i preradi poljoprivrednih proizvoda, čime se postiže pozitivna evaluacija gospodarskih rezultata i aktivan angažman na tržištu proizvoda sa dodanom vrijednošću.

⁷²*Ibid.*, str. 391.

⁷³*Ibid.*, str. 487.

⁷⁴*Ibid.*, str. 502.

Nazivi predviđenih podmjera kao instrumenata oživotvorenja ove mjere: potpora za osnivanje i rad operativnih skupina Europskog inovacijskog partnerstva za poljoprivrednu produktivnost i održivost; potpora za pilot-projekte i za razvoj novih proizvoda, postupaka, procesa i tehnologija; potpora za horizontalnu i vertikalnu suradnju sudionika u lancu opskrbe za uspostavljanje i razvoj kratkih lanaca opskrbe i lokalnih tržišta te za promicanje aktivnosti u lokalnom kontekstu u vezi s razvojem kratkih lanaca opskrbe i lokalnih tržišta.⁷⁵

MJERA 14: UPRAVLJANJE RIZICIMA

Svrha potpore u osiguranju unutar mjere je pomoć poljoprivrednicima u razvijanju strategija upravljanja rizicima putem financijskih doprinosa premijama osiguranja za usjeve, životinje i nasade usmjerene protiv ekonomskih gubitaka kao rezultat štetnih klimatskih događaja, bolesti biljaka i životinja, štetnika ili okolišnih incidenata.⁷⁶

MJERA 15: POTPORA ZA LOKALNI RAZVOJ U SKLOPU INICIJATIVE LEADER (LOKALNI RAZVOJ POD VODSTVOM ZAJEDNICE)

Provedba LEADER pristupa u RH doprinosi razvoju ruralnih područja putem implementacije lokalnih razvojnih strategija (LRS. Na kreativan način, lokalno stanovništvo se uključuje u kreiranje strategija u skladu s „bottom up“ principima stvarajući izravno uvjete za provedbu održivog razvoja ruralnih područja. Na taj način se postiže osnaživanje lokalnih zajednica, poboljšavaju se uvjeti života, kvaliteta okoliša ruralnog stanovništvo te aktivno sudjelovanje ruralnog stanovništva u procesu donošenja odluka. Neizbježno se time povećava i sama konkurentnost i ukupni razvoj ruralnih područja, čime se doprinosi preokretanju trenda napuštanja sela.

Prema Programu, ciljevi primjene LEADER pristupa koji proizlaze iz uočenih snaga i slabosti su sljedeći:

- promicanje ruralnog razvoja putem lokalnih inicijativa i partnerstva;
- unaprijeđenje i promicanje politike ruralnog razvoja,
- podizanje svijesti o pristupu odozdo prema gore i važnosti definiranja LRS-a;
- povećanje razine edukacije i informiranosti ruralnog stanovništva;
- poboljšanje ruralnih životnih i radnih uvjeta, uključujući i dobrobit;
- stvaranje novih, održivih mogućnosti zarade;

⁷⁵Op. cit. u bilj. 62., str. 22.

⁷⁶Op. cit. u bilj. 60., str. 538.

- očuvanje i stvaranje novih radnih mjesta;
- diversifikacija gospodarskih aktivnosti.⁷⁷

Prosječnu godišnju alokaciju koja iznosi oko 332 milijuna eura Hrvatska planira rasporediti po mjerama na način prezentiran u tablici u nastavku.

TABLICA 1: *Mjere ruralnog razvoja za razdoblje 2014. – 2020.*⁷⁸

Naziv mjere	Ukupno (€)	Udio (%)
M1 – Prenošenje znanja i aktivnosti informiranja	13.333.333,33	0,43
M2 – Savjetodavne službe, službe za upravljanje poljoprivrednim gospodarstvom i pomoć poljoprivrednim gospodarstvima	21.176.470,59	0,43
M3 – Sustavi kvalitete za poljoprivredne proizvode i hranu	7.058.823,53	0,43
M4 – Ulaganje u fizičku imovinu	667.058.823,53	32,04
M5 – Obnavljanje poljoprivrednog proizvodnog potencijala narušenog elementarnim nepogodama i katastrofalnim događajima te uvođenje odgovarajućih preventivnih aktivnosti	118.117.647,06	1,29
M6 – Razvoj poljoprivrednih gospodarstava i poslovanja	262.928.104,58	11,86
M7 – Temeljne usluge i obnova sela u ruralnim područjima	265.882.352,94	13,00
M8 – Ulaganja u razvoj šumskih područja i poboljšanje održivosti šuma	92.941.176,47	1,71
M9 – Uspostava proizvođačkih grupa i organizacija	8.888.888,89	0,50
M10 – Poljoprivreda, okoliš i klimatske promjene	138.830.280,00	18,14
M11 – Ekološki uzgoj	128.309.623,50	4,04
M12 – Plaćanja područjima s prirodnim ograničenjima ili ostalim posebnim ograničenjima	321.600.000,00	3,18
M13 – Suradnja	8.333.333,33	0,64
M14 – Upravljanje rizicima	56.673.373,50	2,50
M15 – LEADER	67.540.725,00	3,00

⁷⁷ *Ibid.*, str. 549.

⁷⁸ Sastavila autorica prema podacima dostupnima na: *Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014. – 2020., Popis mjera s osnovnim informacijama*, Ministarstvo poljoprivrede, 2015., str. 26. Dostupno na: http://ruralnirazvoj.hr/files/documents/MPS_program-ruralnog-razvoja-RH_200x275_v6-LQ.pdf [26. svibanj 2016.] i *Europska komisija odobrila program ruralnog razvoja RH za razdoblje 2014. – 2020.*, tim4pin, Centar za razvoj javnog i neprofitnog sektora, 26. svibanj 2016. Dostupno na: <http://tim4pin.hr/europska-komisija-odobrila-program-ruralnog-razvoja-rh-za-razdoblje-2014-2020/> [26. svibanj 2016.]

3. STRATEŠKI RAZVOJ RURALNOG PODRUČJA OTOKA HVARA

Treća cjelina ovog rada fokusira se na specifičnosti, prednosti i nedostatke ruralnog razvoja otoka Hvara. Kroz primjenu znanja prikazanog u prethodnim poglavljima, nastojati će se spoznaje stečene opažanjem i kroz razgovor sa žiteljima otoka Hvara prikazati stanje hvarskog ruralnog područja. Istovremeno, pokušat će se dati preporuke i pronaći rješenja daljnjem strateškom razvoju ruralnog područja otoka Hvara u svrhu pružanja višeg životnog i radnog standarda otočana.

Najprije će se dati sažet prikaz povijesnog razvoja ruralnog gospodarstva na otoku Hvaru. Potom će se prijeći na opće podatke o otoku, nakon čega će uslijediti analiza ruralnog razvoja kroz mjere Programa ruralne politike kako bi se Hvar mogao strateški pozicionirati. Na kraju, nekoliko riječi će biti o aktualnim projektima unaprijeđivanja razvoja hvarskog ruralnog područja kao svijetlim primjerima dobre prakse.

3.1. POVIJESNI PREGLED STANJA RURALNOG RAZVOJA OTOKA HVARA

Život na srednjodalmatinskim otocima se od davnine oslanjao pretežno na autarkično gospodarstvo. Osnova razvoja otoka činilo je stočarstvo i ratarstvo uz ograničene mogućnosti razvoja zbog čestih suša i krčevitosti područja. Stanovnici otoka Hvara naslijedili su rimsku poljoprivrednu praksu. Ona je uključivala uzgoj vinove loze, maslina i agruma, uz proizvodnju žita. S obzirom da su prvotna naselja bila smještena na brdima, brdovit i neprohodan teren otežavao je prenošenje žita u silose koji su se nalazili u sklopu naselja.

Jedan od značajnijih događaja u otočkoj povijesti označilo je uvođenje komunalnog statuta 1331. godine.⁷⁹ Statut je simbolizirao prve znakove samostalnog, neovisnog administrativnog sustava i borbu za očuvanje građanskih prava pred mletačku okupaciju. Njime je potvrđen naziv za otok Hvar, „Lesina“, za koji se pretpostavlja da potječe od staroslavenskog naziva za

⁷⁹ Jukić, M., *Poljoprivreda na otoku Hvaru za vrijeme uprave Mletačke Republike*, Geografija.hr, 3. prosinac 2004. Dostupno na: <http://www.geografija.hr/hrvatska/poljoprivreda-na-otoku-hvaru-za-vrijeme-uprave-mletacke-republike-staviti-republike-umjesto-republike-jer-je-dio-naziva-drzave/> [27. svibanj 2016.]

drvo, budući da je otok bio izrazito šumovit. U ovom razdoblju, vinova loza je istisnula žito s mjesta vodeće kulture, a slijedile su ju kulture masline i smokve.

Od tada, vinogradarstvo je bila glavna kultura na otoku. Višak proizvedenog vina se koristio za izvoz da bi se uvezla potrebna količina žita koja je nedostajala u prehrani. Zanimljiv je podatak koji datira iz sredine 16. stoljeća da je proizvodnja vina iznosila oko 6,7 litara po osobi godišnje.⁸⁰ Sadnice vinove loze su se sadile krajem ožujka, a berbe su se održavale krajem kolovoza ili početkom rujna. Važnost proizvodnje vina nastavila se kroz sljedeća stoljeća čemu idu u prilog brojni povijesni podaci.

Uz vinovu lozu, drugi izvor poljoprivredne zarade na otoku su bile smokve i masline. Klima je ovim kulturama osobito pogodovala. Ipak, sredinom 16. stoljeća, središnja Dalmacija je bila zahvaćena zahlađenjem što je izazvalo redukciju stabala ovih kultura. Hvarske smokve su bile izuzetno popularne u Veneciji, i svježe i sušene, a distribuirale su se u malim kutijama prekrivenim ružmarinom i lišćem vinove loze.

Otočna narav Hvara davala je velike mogućnosti ekonomske eksploatacije ribe iz Jadranskog mora. Glavne vrste ribe koje su se lovile bile su skuša, sardina, zubatac, brancin, ali i sipa. Mnoge ribe su soljene i sušene tehnikom koja je bila poznata na otoku Hvaru još u 13. stoljeću. Glavni izvor hrane otočana je upravo bila sušena riba, i to ne samo za lokalno stanovništvo, već i za opskrbu trgovačkih i vojnih brodova koji su često pristajali u hvarskoj luci.

Od ostalih poljoprivrednih proizvoda veliku važnost je imao uzgoj stoke za hranu, prodaju ili rad na polju. Ipak, uzgoj stoke biva s vremenom potisnut u pozadinu u korist uzgoja vinove loze, ali je takvo povlačenje uvjetovano i mletačkim nametima i porezima na prijevoz robe na stoci. Drvo, agrumi, med, vosak, lavanda i ružmarinovo ulje činili su oslonac izvoza.

Već je rečeno kako je otok Hvar bio poznat po svojim gustim šumskim predjelima. Šume su korištene ne samo za izvoz drva za ogrijev, nego i u druge proizvodne svrhe. U vrijeme venecijanske vladavine, drvo s otoka se popularno koristilo za izradu bačvi u kojima se skladištilo vino i sušena riba. Najviše su se sjekla stabla hrasta, brijesta, jele i lipe. Naravno,

⁸⁰*Ibid.*

kao i na ostalim otocima, postojala je praksa sječe bez daljnje ozbiljnije namjere za pošumljavanjem što je dovelo do bujanja vegetacija makije i šikare.

Pčelarstvo ima dugu tradiciju na otoku Hvaru. Med je od davnina važan izvor zaslađivača, a pčelinji vosak se koristio za čišćenje, poliranje i izradu svijeća. No, ono po čemu je Hvar bio na dobrom glasu je proizvodnja ružmarinovog ulja i lavande. Lavanda se nerijetko koristila u ljekovite svrhe, pa je tako poznata „Kraljičina voda“ iz 18. stoljeća koja je služila u svrhu liječenja astme, a jedan od sastojaka je bila i lavanda. U to vrijeme, godišnja proizvodnja lavande na otoku Hvaru je iznosila oko 80 barela.⁸¹

3.2. OPĆI PODACI O OTOKU HVARU

Hvar, dužine 68,2 kilometara, najduži je otok u Jadranskom moru.⁸² Pored toga što je najduži, Hvar je i najsunčaniji hrvatski otok te jedan od najljepših otoka na svijetu. Dio je srednjodalmatinskog arhipelaga s površinom od 299,6 km², što ga čini četvrtim površinom najvećim otokom.⁸³ Prema zadnjem popisu stanovništva (2011.), Hvar broji 10.648 stanovnika. Sam otok se nalazi u sklopu Splitsko – dalmatinske županije.

Najveća mjesta na obali otoka su grad Hvar, Stari Grad, Jelsa, Sućuraj, Vrboska. Najviši vrh otoka je vrh Sveti Nikola, s visinom od 628 metara.⁸⁴

Otok je poznat po ugodnoj mediteranskoj klimi s blagim zimama, ugodno toplim ljetima i velikim brojem sunčanih sati, čak 2.718 sunčanih sati.⁸⁵ Prosječna zimska temperatura je 9,1°, a najviša ikad izmjerena 37°.

Gospodarstvo otoka je obilježeno turizmom, poljoprivredom i ribarstvom (tri ribarska centra: Sućuraj, Vrboska i Hvar).

Hvar je naseljen od ranih vremena. Kasnije je naseljen Ilirima, čija je kraljica Teuta ovdje također živjela. Grci su u doba antike utvrdili grad Faros, danas Stari Grad. U 16. i 17.

⁸¹*Ibid.*

⁸²*Otok Hvar – informacije o otoku Hvaru*, Sućuraj homepage island Hvar. Dostupno na: <http://www.sucuraj.com/hr/hvar> [27. svibanj 2016.]

⁸³*Otok Hvar*, Island Hvar. Dostupno na: http://www.island-hvar.info/otok_hvar.htm [27. svibanj 2016.]

⁸⁴*Ibid.*

⁸⁵*Ibid.*

stoljeću, Hvar je bio jedan od primarnih centara književnosti. Pa se tako žitelji otoka diče Petrom Hektorovićem i Hanibalom Lucićem.

Razvedena obala, slikovite i kristalno čiste plaže, stara dalmatinska arhitektura, netaknuta priroda, bogata povijesna i kulturna baština, mirisi lavande, vina i maslina, uz uvijek ljubazne otočane samo su neki od brojnih razloga zbog kojih je otok Hvar nadaleko poznat.⁸⁶

3.3. ANALIZA PROVEDENOG ISTRAŽIVANJA

U okviru ovog rada, provelo se istraživanje među žiteljima otoka Hvara kako bi se dobilo sliku njihove percepcije ruralnog razvoja otoka. Ispitivanje mnijenja Hvarana je izvršeno putem ankete s otvorenim i zatvorenim tipom pitanja. Anketa je bila dostupna za rješavanje putem društvenih mreža (Facebook) i elektroničke pošte. Istraživanje je provedeno na uzorku od 66 ljudi, stanovnika otoka Hvara, dobne skupine od 18 do 80 godina.

Ono što je polazište svakog istraživanja, pa i ovoga, je ispitati javnost o postojećem stanju razvoja. Na upit kako ocjenjuju postojeću razinu ruralnog razvoja otoka Hvara, ispitanici su odgovorili u sljedećim omjerima.

⁸⁶*Ibid.*

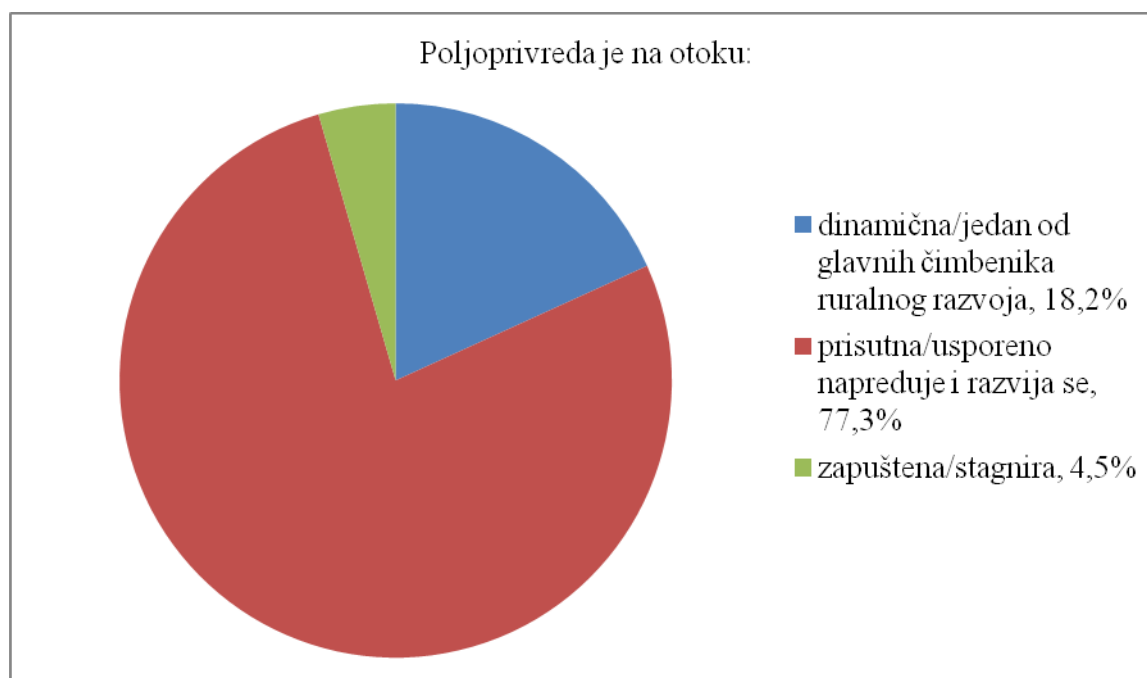
Grafikon 1: Anketa, Q1.

Ono što je na prvi pogled evidentno jest visok postotak odgovora bližih polutki negativnih odgovora. Čak 27,3% otočana smatra da je postojeća razina nedovoljna, a najveći postotak njih, 41% ispitanika, percipira ga samo dovoljnim. Važno je napomenuti kako takav omjer odgovora ne znači da Hvar nema dovoljno predispozicija i uvjeta za priželjkivano zadovoljavajuću razinu ruralnog razvoja, već ono znači da potencijali nisu ostvareni u dovoljnoj mjeri.

Poljoprivreda je najzastupljenija djelatnost i okupacija Hvarana. Ona je isto tako najstarija aktivnost na otoku i jedan od čimbenika njegova razvoja. Uzimajući u obzir njezinu važnost za konkretnu otočnu zajednicu, ispitanici su zatraženi da ocijene kolika je važnost poljoprivrede kao čimbenika ruralnog razvoja. Odgovori su dani sljedećim grafičkim prikazom.

Grafikon 2: Anketa, Q2.

Iz danih odgovora i njihova omjera može se primijeniti umjereni pozitivizam kod ispitanika. Najveći dio njih, čak 77,3%, opredjeljuje se za odgovor kako je poljoprivreda na otoku prisutna, usporeno napreduje i pokazuje tendenciju razvoja. Manji postotak ispitanih, njih 18,2%, smatra kako je ona dinamičan čimbenik ruralnog razvoja otoka, dok 4,5% ispitanih drži poljoprivredu zapuštenom i stagnirajućom djelatnošću. Takva percepcija uvelike odgovara službenim podacima koji svakako klasificiraju poljoprivredu na Hvaru kao razvojnim čimbenikom, pridajući joj na pojedinim mjestima i atribut primarnog čimbenika kada je riječ o pojedinoj vrsti djelatnosti u okviru poljoprivrede.

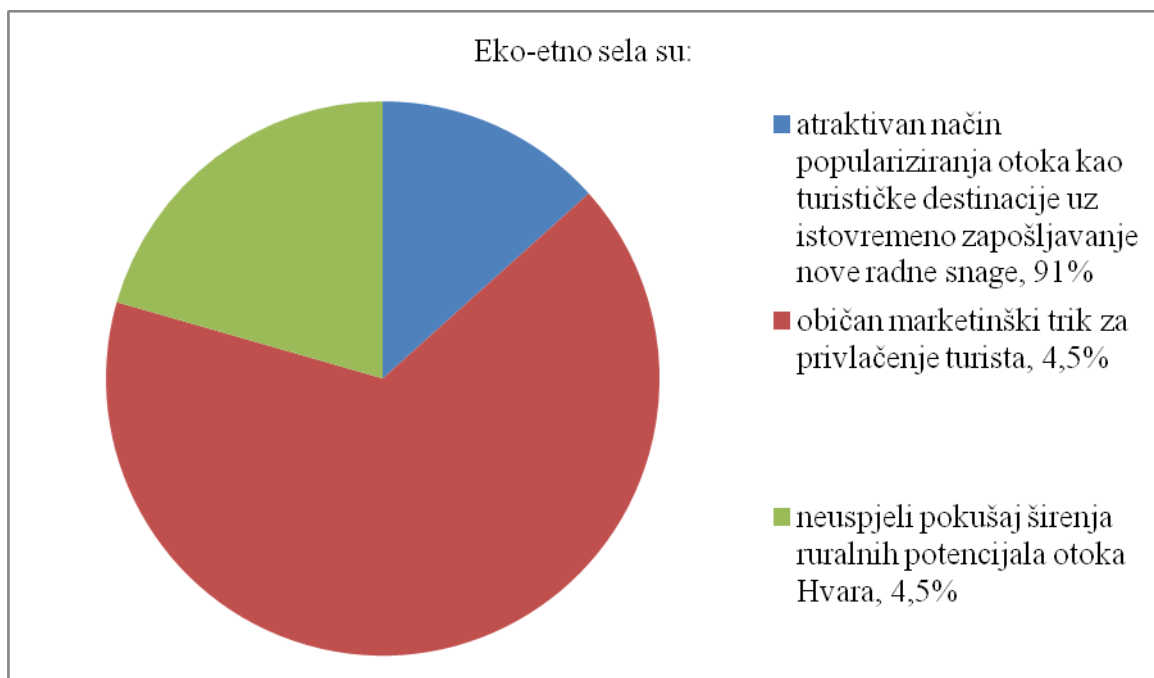
Anketom se provjerilo koje su djelatnosti poljoprivrede na otoku Hvaru poznate žiteljima. Najčešći odgovori su da prevladava vinogradarstvo, maslinarstvo, uzgoj lavande, pčelarstvo, voćarstvo, sve popularniji uzgoj i ubiranje smilja, te proizvodnja začinskog, ljekovitog i eteričnog ulja. Hvar je otok dugotrajne tradicije proizvodnje ljekovitih ulja i pripravaka koju i danas nerijetko poštuju i njeguju starije generacije otočana. Prema iskustvima onih koji se bave proizvodnjom ljekovitog i eteričnog ulja, izvorni domaći proizvodi odlično privlače turističke skupine kojima su ovakve stanice nezaobilazan dio turističke rute. Bavljenje smiljem je aktivnost za koju je interes unazad nekoliko godina zavidno porastao. No, problem na koji se žali većina otočana jest ilegalno, neregulirano branje smilja, koje nepovoljno utječe

na uzgoj i dobit registriranih proizvođača. U zadnje vrijeme se javljaju apeli za konkretnijom regulacijom ove djelatnosti i za formiranjem i provođenjem djelotvornijih načina kažnjavanja počinitelja ovakvih kaznenih djela.

Uz poljoprivredu, važan razvojni čimbenik čini ruralni turizam. Mještani se slažu kako Hvar obiluje turističkim potencijalima, a osobito turizmom ove vrste. Ispitanici su upitani koje vrste ruralnog turizma na otoku poznaju, a najčešći odgovori uključuju eko-etno sela, kušaone vina, agroturizam, gastroturizam, sportski turizam i turizam usko vezan uz more.

Eko-etno sela su karakterističan oblik ruralnog turizma za otok Hvar. Ipak, samo 59,1% ispitanih poznaje tradiciju eko-etno sela, dok ostali tvrde kako nisu upoznati s njom. Ukoliko bi se više educiralo stanovnike o ovom trendu i njegovoj važnosti za otok, i oni bi mogli pridonijeti prije svega izvornosti, atraktivnosti i značaju turizma ove vrste. Trenutni stav stanovnika otoka Hvara o eko-etno selima je prikazan grafikonom 3.

Grafikon 3: *Anketa, Q3.*

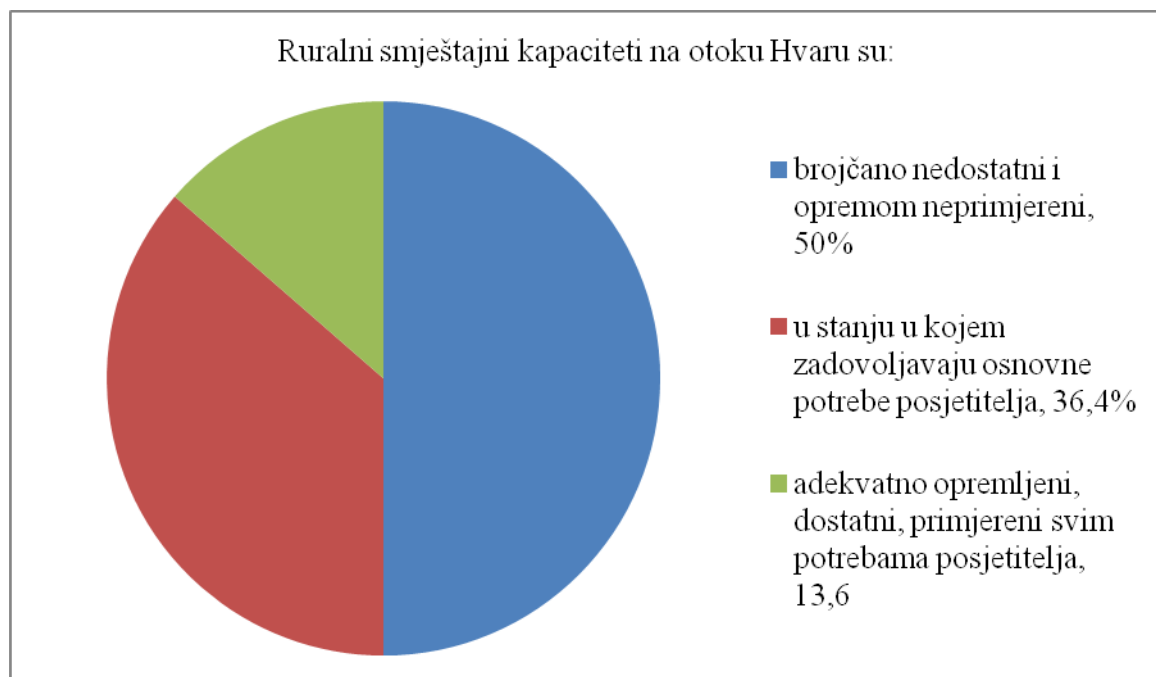
Dakle, gotovo su se svi ispitanici opredijelili za izuzetno pozitivan stav o trendu razvoja eko-etno sela za koja smatraju da su atraktivan način populariziranja otoka kao turističke destinacije, što se istovremeno odražava i na zapošljavanje nove radne snage. Omjer danih

odgovora bi svakako trebao biti motivator lokalnim vlastima o dodatnom širenju informacija građanima o dotičnom obliku ruralnog turizma.

Ono što otočani svakako žele vidjeti i oživjeti na otoku jesu: organiziranje tradicionalnih manifestacija, uspostavljanje ribarskog sela, formiranje puteva ljekovitog bilja, organiziranje radionica proizvodnje vina i ulja masline i lavande na starinski način, i slično.

Kada je riječ o ruralnom turizmu, nezaobilazna točka rasprave jest i pitanje ruralnih smještajnih kapaciteta. Ono što prvo vežemo uz to jesu kvaliteta i bročana dostatnost. U slučaju otoka Hvara, situacija je sljedeća:

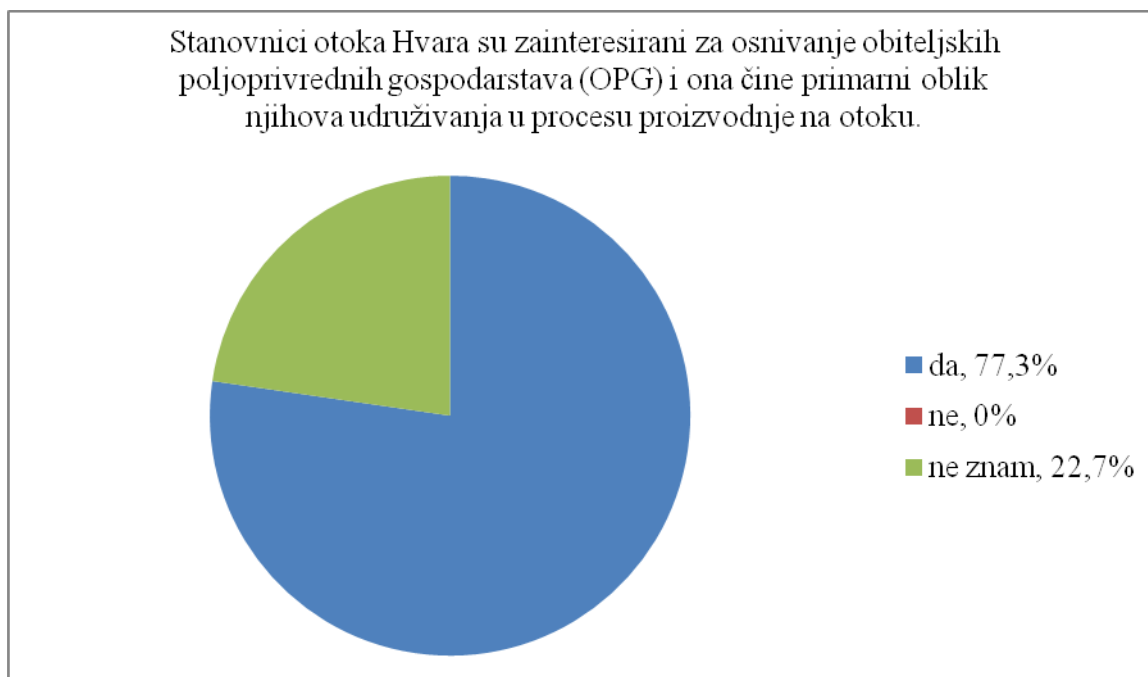
Grafikon 4: *Anketa, Q4.*

Tek 13,6% ispitanih tvrdi da su ruralni smještajni kapaciteti na zadovoljavajućoj razini, adekvatne opremljenosti i primjereni svim potrebama posjetitelja. Najviše njih, 50%, smatra kako brojčano nedostaje slobodnih smještaja koji bi istovremeno zadovoljavali i drugu komponentu – primjerenu opremljenost. Prema mnijenju ispitanih, smještajni kapaciteti se nalaze najčešće u vidu kuća za odmor, ruralnih vila, posebnih seoskih domaćinstava, kampova, hotela i apartmana.

Obiteljska poljoprivredna gospodarstva su redovit oblik proizvodnje na otoku Hvaru i s tim u vezi, donose sa sobom određen značaj za ruralni razvoj otoka. Na upit o interesu otočana za osnivanjem OPG-a, ispitanici su odgovorili kako slijedi.

Grafikon 5: Anketa, Q5.

Nešto više od tri četvrtine svih ispitanih je potvrdno odgovorilo kako postoji interes za osnivanje OPG-a i kako je ono primarni oblik udruživanja u procesu proizvodnje na Hvaru. Navedenom u prilog idu i podaci iz Upisnika poljoprivrednih gospodarstava gdje Splitsko-dalmatinska županije, u sastavu koje se Hvar nalazi, prednjači po broju prijavljenih OPG-ova. U 2015. godini ona broji 13.932 registrirana obiteljska poljoprivredna gospodarstva, dok jedino Zagrebačka županija broji nešto više.⁸⁷

Na kraju su ispitanici upitani smatraju li da njihov otok razinom ruralnog razvoja prednjači pred drugima hrvatskim otocima. Samo njih 9% je odgovorilo potvrdno, dok su ostali odgovorili sa ne (41%) ili sa ne znam (50%). Ipak, velika većina njih je optimistična u pogledu daljnjeg ruralnog napretka Hvara, što se vidi iz grafikona 6.

⁸⁷Upisnik poljoprivrednih gospodarstava, Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju. Dostupno na: <http://www.apprrr.hr/upisnik-poljoprivrednih-gospodarstava-1149.aspx> [17. kolovoz 2016.]

Grafikon 6: Anketa, Q6.

Neki od njih prepoznaju projekte i aktivnosti kojima se radi na ruralnom unaprijeđenju, dok drugi smatraju da pravi problem leži u nedostatku inicijative zainteresiranih aktera, lokalnih vlasti za punim ostvarivanjem svih predispozicija ovog otoka ka suvremenom, visoko pozicioniranom, ruralnom razvitku.

3.4. STRATEŠKI RAZVOJ PREMA MJERAMA PROGRAMA RURALNOG RAZVOJA ZA RAZDOBLJE OD 2014. – 2020.

Otok Hvar zbog svoje specifičnosti, znanja, ljudi i povoljnog geografskog položaja može postati lider u otočnom ruralnom razvoju Hrvatske jamčeći jednake mogućnosti svim svojim stanovnicima, živjeli oni na selu ili u gradu. Ima kapacitete za pripremiti ljude i postojeće institucije za korištenje sredstava iz ESI fondova namijenjenih regionalnom razvoju i time unaprijediti svoj razvoj. Pri tome, u mogućnosti je ostvariti znatno veći prihod od usluga i proizvoda nego što to čini u ovom trenutku. Raspolože potencijalom diversifikacije ruralne ponude i time može ponuditi različite opcije za kvalitetniji život u ruralnim sredinama.

No, jasno je da svaka politika i akcija zahtijevaju određena sredstva za njihovo provođenje. I istina je, sredstva jesu problem, ali veći problem se javlja ukoliko postoji dio dostupnih sredstava koji se ne koristi na način kojim će se ostvariti najveći učinak na ekonomski, socijalni i okolišni razvoj. Danas su mogućnosti dobivanja sredstava dostupne kako za privatni sektor tako i za razvoj institucija. Stoga je potrebno imati dugoročnu viziju ruralnog razvoja.

Dalje će se prikazati mogućnosti otoka Hvara, one koje u potpunosti nisu iskorištene i one koje su nedovoljno iskorištene, ali podržat će se i trenutna dobra praksa kroz definirane mjere Programa ruralnog razvoja.

A) M1 – Prenošenje znanja i aktivnosti informiranja

Važnost edukacije i kontinuiranog stručnog osposobljavanja od vitalne je važnosti za svako ruralno gospodarstvo. Ovakva praksa je osobito vrijedna za mlade otočane koji bi stjecanjem više obrazovne razine izravno doprinijeli podizanju produktivnosti i konkurentnosti otoka i njegovoj većoj ekološkoj učinkovitosti.

S obzirom kako se ne provode na otoku radionice edukativne naravi, uvjeren sam kako bi interes svih dobnih skupina za ovakvu vrstu stjecanja znanja i vještina bio zapanjujuć. Učenje novim metodama temeljenim na rezultatima istraživanja i razvoja, usvajanje inovativnih praksi, bolje razumijevanje zaštite i očuvanja prirode i krajobraza djelovalo bi i više no benevolentno na ruralni razvoj Hvara.

B) M2 - Savjetodavne službe, službe za upravljanje poljoprivrednim gospodarstvom i pomoć poljoprivrednim gospodarstvima

Nadovezujući se na prethodno, stupanj veće specijalizacije otočana dovodi prirodno do potrebe svih ruralnih sektora za pomoć kvalificiranog savjetnika. Dobar geografski položaj otoka Hvara i održavanje gustih prometnih veza sa svim smjerovima predstavlja izuzetnu prednost kada je riječ o pružanju mještanima kvalitetnog stručnog kadra. Hvar raspolaže odličnim administrativnim kapacitetima i ljudskim resursima pomoću kojih je u stanju pružiti prilagođenu i pravovremenu savjetodavnu pomoć o specifičnim pitanjima.

U razgovoru s mještanima, uvidio se otvoren stav prema redovitoj uspostavi ovakvog trenda, pravdajući to tvrdnjama kako se u prošlosti nije najbolje gospodarilo područjem upravo zbog nedostatka kvalificiranog, profesionalnog savjeta i pomoći. Pa tako, mnogi su se osvrnuli na

potrebu održivog upravljanja šumama kao čuvara biološke raznolikosti. Zaključuju kako je bitno informirati i osposobiti otočane za profesionalan i siguran rad na postulatima učinkovite primjene (energetski, ekološki, ekonomski, ergonomski i estetski efektivno izvođenje šumskih radova). Kako kažu, potrebno je učiti na greškama iz prošlosti, referirajući se pritom na nedostatan pošumljavanje teritorija u prošlosti.

C) M3 - Sustavi kvalitete za poljoprivredne proizvode i hranu

Poljoprivredni proizvođači otoka Hvara motivirani su za oblik stimuliranja ruralnog razvoja kroz sustave kvalitete. Reprezentativni primjer toga je vino Plavac Hvar koje je nositelj oznake Hrvatskog otočnog proizvoda.⁸⁸ Naime, oznaka Hrvatskog otočnog proizvoda se dodjeljuje tradicionalnim i inovativnim proizvodima koji su nastali kao rezultat otočne tradicije, razvojno-istraživačkog rada, inovacije i invencije čija je razina kvalitete mjerljiva, te koji potječu s ograničeno dostupnih lokaliteta i proizvode se u malim serijama.⁸⁹ Ovaj projekt ima višestruke učinke za otok Hvar. Oni najvažniji su gospodarski i demografski. Otočni proizvođači putem samozapošljavanja stvaraju proizvode natprosječne kvalitete, osiguravajući sebi i svojim obiteljima uvjete za život i prije svega ostanak na Hvaru. Uz to, Hvar je i gost ovakvih manifestacija što nepovratno pozitivno utječe na turizam i samopromociju ovog otoka.

D) M4 - Ulaganje u fizičku imovinu

Bez stvaranja fizičkih predispozicija nije moguće provesti kompleksnije mjere, pa je važno usmjeriti razvoj otoka i na ovaj segment. Dobri i kvalitetni temelji omogućit će ekspanziju ruralnog gospodarstva, modernizaciju obavljanja djelatnosti i veću kompetenciju ljudskih resursa. Mnogi se nerijetko znaju požaliti kako zbog nedostatne potpore ulaganju u fizičku infrastrukturu moraju napustiti uzgoj životinja, ne mogu proširiti lanac opskrbe zbog manjka prostora, zahvaljujući zastarjeloj tehnologiji nisu u stanju povećati gospodarsku učinkovitost i smanjiti troškove, i slično. Ponovno, ponavlja se mišljenje kako sve kreće od kvalitetnog savjetovanja otočnog pučanstva o načinima dolaska do financijskih sredstava i povlačenju istih iz raspoloživih izvora.

⁸⁸ *Nositelji znaka "Hrvatski otočni proizvod"*, Made in Croatia. Dostupno na: <http://www.made-in-croatia.com.hr/index.php?inc=GOS-vijesti-otocniiproizvodi> [27. svibanj 2016.]

⁸⁹ Vučetić, K., *Hvar domaćin svečane dodjele oznake Hrvatski otočni proizvod*, otok-hvar.com. Dostupno na: <http://www.otok-hvar.com/hr/vijesti-najave/hvar-domacin-svecane-dodjele-oznake-hrvatski-otocni-proizvod-817> [28. svibanj 2016.]

E) M5 - Obnavljanje poljoprivrednog proizvodnog potencijala narušenog elementarnim nepogodama i katastrofalnim događajima te uvođenje odgovarajućih preventivnih aktivnosti pozicioniranje Hvara kao otoka nosi sa sobom neke negativne prirodne pojave karakteristične upravo za otoke. Prema tome, nisu rijetke opasnosti potapanja cijelog mjesta uslijed plimnog vala, pijavice koje uništavaju usjeve i imovinu, velike količine tuče i kiše, ali i suša zbog koje stradaju košnice, stoka i drugo. U skladu s tim, vrijednost pravodobnog i stalnog reagiranja na nepogode koje otegotno utječu na floru i faunu Hvara je neporeciva. Potreba stvaranja svojevrsnih zaliha sredstava namijenjenih isključivo saniranju štetnih posljedica djelovanja prirode omogućuje održavanje poljoprivredne proizvodnje u teškim vremenima i sprječavanje propadanja gospodarstava Hvarana.

F) M6 - Razvoj poljoprivrednih gospodarstava i poslovanja

Negativni migracijski trendovi mladih ljudi iz ruralnih područja prate i otok Hvar. Mladi su skloni odlaziti s otoka u potrazi za bolje sutra, gdje će se moći ostvariti i potvrditi i gdje će netko cijeliti vrijednost koju nose sa sobom i znati ju upotrijebiti u razvojne svrhe. Izuzetno je ključno probuditi sve lokalne strukture u stvaranju aktivnosti i uvjeta kako bi zadržali mlade potencijale i popravili demografsku sliku otoka. Stoga, preporuka je usmjeriti investicijska sredstva u izgradnju objekata, podizanje nasada, uvođenje inovativnih poljoprivrednih tehnologija, poticanje sudjelovanja na tržištu i kreirati alternative za nedovoljno iskorištenu radnu snagu kroz zapošljavanje na gospodarstvu u nepoljoprivrednim djelatnostima i uslugama (turizam, umjetnički i tradicijski obrt).

G) M7 - Temeljne usluge i obnova sela u ruralnim područjima

Nedostupnost temeljnih usluga i nepostojeća infrastruktura u pojedinima dijelovima otoka neupitno utječu na interes i želju mladih i njihovih obitelji za ostankom na Hvaru. Podizanje atraktivnosti napuštenih ili zapuštenih sela i seoskih predjela zasigurno bi se odrazilo i na interes za ostankom i sudjelovanjem u organiziranju takvih aranžmana ruralnog turizma. U tom smjeru, pokazalo se kako je projekt stvaranja "etno-eko" sela na otoku Hvaru vrlo uspješan. Na otoku Hvaru je čak šest eko-etno sela, a najznačajnije je eko-etno selo Humac, istočno od Jelse. Humac je stoljećima zapušteno pastirsko naselje bez tekuće vode i električne energije. Do sada je u obnovu ovog sela uloženo preko milijun kuna, a najavljuju se i nove akcije na elektrifikaciji tog mjesta. Cijela obnova se radi pod striktnim nadzorom stručnjaka konzervatora kako bi se što preciznije ostvarila revitalizacija kompleksa. Obnovljeni sadržaj eko-etno sela Humac obogatio je sadržaj seoskog turizma na Hvaru. Postoji mogućnost

rekreativnog jahanja, ljubitelji izvornog imaju priliku sudjelovati u berbi smokava, grožđa, rogača, maslina, berbi i destilaciji ulja, ili mogu jednostavno uživati u netaknutoj prirodi tako što će objedovati u nekom od turistički prilagođenim ugostiteljskim objektima s obitelji i slično.

H) M8 - Ulaganje u razvoj šumskih područja i poboljšanje isplativosti šuma

Upravo je rečeno kako je Hvar poznat po svojim bogatim šumskim predjelima. No, isto tako je napomenuto kako se to bogatstvo kroz povijest postepeno prorijedilo neodgovornim gospodarenjem prirodom. Kako bi se spriječio daljnji gubitak šumske blagodati, važno je prepoznati značenje te prednosti u otvaranju novih radnih mjesta, održivom i oku ugodnijem okolišu i mogućnostima za planinski, seoski i ini turizam.

I) M9 - Uspostava proizvođačkih grupa i organizacija

Poljoprivrednici otoka Hvara ne iskazuju pretjerani interes za udruživanje u proizvođačke organizacije. Razlog tomu nalazi se uvelike u nedovoljnoj informiranosti, neznanju i neiskustvu. Pa se tako ustalilo zatvaranje proizvođača u obiteljska poljoprivredna gospodarstva, zadovoljavajući se s proizvodnjom za vlastite potrebe, često bez širenja proizvodnje i plasiranja proizvoda na tržište. Udruživanjem bi dobili mogućnost korištenja zajedničkih resursa, od administrativnih, knjigovodstvenih i računovodstvenih usluga, preko opreme za unaprijeđenje i održavanje kvalitete proizvoda do objekata za skladištenje, sortiranje, planiranje proizvodnje. U konačnici kroz takav model udruživanja povećava se produktivnost a snižavaju troškovi proizvodnje. Na lokalnim je vlastima, ali i organizacijama civilnog društva informirati i podučiti sve involvirane o svim prednostima udruženog oblika proizvodnje, sve u svrhu iniciranja ruralnog razvoja polazeći od razina i struktura najbližih žiteljima.

J) M10 - Poljoprivreda, okoliš i klimatske promjene

Obnova, očuvanje i povećanje bioraznolikosti, održiv način uzgoja uz poticanje poljoprivrednih praksi korisnih za okoliš predstavlja jedan potpuno zaseban segment ruralnog razvoja. Hvarani su prepoznali važnost i njegovanje bioraznolikosti. Tako je u posljednje vrijeme vrlo popularna i raširena sadnja smilja. Uz smilje, njeguje se uzgoj grožđa na južnim padinama i maslina. Otok je poznat po svojoj tradiciji uzgoja lavande, no u novije doba se on na žalost ne širi. Ipak, kako je Hvar dom biljaka poput ružmarina i lavande, mnogi se upuštaju u proizvodnju ljekovitih proizvoda i u te svrhe u uzgoj ljekovitog bilja. Ni životinjski svijet

nije zanemaren, ali ipak je evidentan pad držanja stoke po kućanstvima, uvelike zbog modernizacije obrađivanja zemljišta koja je istisnula snagu stoke. Diversifikacija uzgoja zahtijeva povećanje plodnosti tla i organskih tvari u tlu te visoku kvalitetu vode, tla i zraka.

K) M11 - Ekološki uzgoj

Briga za zdravlje ljudi, životinjama, bilja i okoliša je u temelju svakog ekološkog uzgoja. Povećana potražnja za bio proizvodima od strane potrošača uvjetovala je populariziranje ekološke poljoprivrede diljem otoka. Ona ne predstavlja samo učinkovitu borbu protiv posljedica konvencionalne poljoprivrede, već ujedno razumijeva nove izvore prihoda za proizvođače, što posredno znači širenje proizvodnje, otvaranje radnih mjesta koja zahtijevaju stručan i obrazovni kadar, ostajanje mladih nada na otoku, veći životni i radni standard, ubrzan ruralni razvoj.

L) M12 - PLAĆANJA PODRUČJIMA S PRIRODNIM OGRANIČENJIMA ILI OSTALIM POSEBNIM OGRANIČENJIMA

Otok je već u svojim početnim geografskim predispozicijama podložan ograničenjima kojima nisu podložni ostali dijelovi kopna. Pojedini dijelovi Hvara, udaljeni od većih gradova na udaru su odljeva stanovništva, jer je na tim prostorima potrebno uložiti dodatni napor da bi se održala poljoprivredna proizvodnja. U tu svrhu, umjesto da ih se pusti u zaborav, nužno je poticati ostanak i održavanje poljoprivredne proizvodnje različitim poticajima i potporama, kako na lokalnoj razini tako i na nacionalnoj. Negativni efekti napuštanja zemlje očituju se u gubitku bioraznolikosti, povećanoj eroziji tla i neodržanim površinama gdje je povećani rizik od šumskih požara. Takvo stanje je nedopustivo i bitno utječe na daljnji evolucijski ruralni razvoj. Umjesto evolucije, zbiva se devolucija ruralnih područja u svim aspektima - ekonomskim, socijalnim, demografskim, okolišnim. Jedno od mogućih rješenja su bespovratna sredstva otočanima u obliku godišnjeg plaćanja po jedinici površine kao naknada korisniku za gubitak prihoda i dodatne troškove koji su posljedica ograničenja.

M) M13 - Suradnja

Bez suradnje napredak je nezamisliv. Krucijalno je omogućiti slobodno i osviješteno kolanje informacija u vertikalnom i horizontalnom pravcu o novim postupcima i metodama rada u lancima opskrbe. Na Hvaru je rašireno organiziranje u manje organizacijske jedinice u obliku obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava. Na lokalnim je snagama potaknuti sve uključene

žitelje da se angažiraju u međusobnoj suradnji, podučavanju, informiranju i osvještavanju putem tematski osmišljenih radionica i seminara.

N) M14 - Upravljanje rizikom

Operativni dio bilo kojeg strateškog planiranja ne može proći bez faze upravljanja potencijalnim rizikom. Doprinosima na premije osiguranja za usjeve, životinje i nasade usmjerene protiv ekonomskih gubitaka prouzročenih štetnim događajima, pomažu se poljoprivrednici u poboljšanju njihovih strategija upravljanja rizicima. S obzirom da su mještani otoka suočeni redovito s više prijetnji od drugih dijelova kopna, djelotvorno bi bilo pronaći dodatne načine poticaja kako bi se što kvalitetnije revidirale strategije upravljanja rizikom i tako mogućnost nastanka rizičnog događaja smanjila na najmanju moguću mjeru.

O) LEADER

Stanovnici otoka Hvara su najbolje upoznati sa situacijom i stanjem ruralnog razvoja u njihovu mjestu. Iz tog razloga, bitno je ohrabriti i aktivirati sve slojeve zainteresiranog stanovništva da djeluju putem projekata suradnje. Uključiti i stanovništvo i lokalnu vlast u izradu i razvijanje integriranih lokalnih razvojnih strategija u pripremi za njihovu provedbu. Specifični cilj mora predstavljati i promicanje lokalnih inicijativa i partnerstava uključivanjem lokalnih zajednica, poslovnih predstavnika i predstavnika lokalne uprave u svim mjestima otoka Hvara. Ostvarivanjem prethodnog postiglo bi se jačanje kapaciteta među ruralnim stanovnicima i partnerima, daljnji razvoj lokalnih akcijskih grupa i sinergija između kritičnih zona i svih uključenih u njihovu saniranju.

3.5. RECENTNI PROJEKTI

U proteklih pet godina, na otoku Hvaru, su provedena dva projekta financirana iz sredstava Europske unije.

Jedan projekt je naziva Adristorical lands. U sklopu projekta je izrađena dokumentacija za Grad Hvar za obnovu destilerije lavande Malo Grablje, Osnovna škola Zračće, ribarnica Brusje i zgrada zadruge Brusje. Pored toga, izrađene su dodatne dvije projektne dokumentacije; jedna uključuje sustav odvodnje i pročišćavanja otpadnih voda naselja Humac, a drugi projekt naselja Malo Grablje.

Isto tako, povodom projekta je postavljena turistička signalizacija za šest sela: Velo i Malo Grablje, Brusje, Zračće, Male Rudine, Humac.

Završeni su i infrastrukturni radovi oko uređena trgova i okoliša oko etno zbirke u Humcu, uređenje kućice u Humcu za buduću namjenu etno zbirke, dizajniranje tradicionalne gustirne u nekoliko naselja, uređenje vidikovaca, čišćenje i uređenje puteva, staza, parkova i pripadajućih suhozida.

Naziv drugog projekta je Med med herbs. Nositelj projekta je bila općina Jelsa. Inače, općina Jelsa je jedna od rijetkih općina u Republici Hrvatskoj kao nositelj prekograničnog projekta. U okviru projekta provedene su i uspješno odrađene radionice o marketingu, zaštiti geografskog porijekla i izvornosti, uzgoju i preradi. Također, izrađeni su planovi intervencije u području ljekovitog bilja za otok Hvar, analize tržišta za takve proizvode i studije pod imenom "putevi ljekovitog bilja Hercegovine". Još, uspješno se isposlovala nabava 25.000 sadnica, nabavljene su sušare za voće, povrće i ljekovito bilje, opremio se laboratorij za analizu eteričnog ulja, i drugo.

Kao rezultat oba projekta, publicirano je nekoliko brošura: Mediteransko ljekovito bilje, Putevi lavande otoka Hvara, Festival lavande, Etno vizure otoka Hvara, Tradicija kužinavanja u mjestima Velo i Malo Grablje, Zračće, Brusje, Male Rudine i Humac, a snimljen je i dokumentarni film o Etno Eko selima otoka Hvara.⁹⁰

⁹⁰EU projekti na otoku Hvaru, LAG ŠKOJI, 17. studeni 2014. Dostupno na: <http://www.lag-skoji.hr/korisno/769/> [27. svibanj 2016.]

4. ZAKLJUČAK

Snažnije okretanje problematici ruralnog razvoja u Republici Hrvatskoj zbilo se stjecanjem statusa kandidatkinje za pristup EU i početkom primjenjivanja uvjeta za pristupanje Uniji. Između ostalog, ono je uključivalo i podršku ruralnom razvoju.

Neumoljivi trend napuštanja sela u korist urbanih migracijskih procesa izazvao je povećavanje razlike između razvijenosti gradova i sela, pa se sve češće javlja potreba za promjenama vezano uz razvitak ruralnih područja. Možda se čini kako je ta bitka izgubljena, no mnogi se ne predaju u namjeri da od ruralnih sredina naprave mjesta u kojima će se kvalitetno živjeti, raditi i u kojima će postojati jednak pristup svim uslugama i infrastrukturi gradske kvalitete.

Ruralna su područja „pluća zemlje“, kolijevka bioraznolikosti i područje na kojem se vodi borba protiv globalnog zagrijavanja i klimatskih promjena. Gospodarska konkurentnost, visoka kvaliteta usluga, raširena infrastruktura i zaštita flore i faune, dio je izazova izravno vezanih za nacionalne politike ruralnog razvoja, ali znatan doprinos se može postići i lokalnim politikama u uskoj vezi s ruralnim i regionalnim razvojem. Rezultat toga isključivo i jedino ovisi o spremnosti svih zainteresiranih aktera da se pravilno odgovori na pružene mogućnosti. U tom smislu, važno je izgraditi sustave koji će omogućiti pripremu ekonomije za ove izazove i poticati svijest o potrebi orijentacije prema sveobuhvatnom pristupu ruralnom razvoju umjesto pojedinačnih sektorskih strategija. Kroz strategiju, nužno se okrenuti prema pojedincu, neposrednom donositelju poslovnih odluka koji sam snosi odgovornost za ispravnost istih. Zadržavanje na pukim teorijskim razmatranjima o tome što treba sijati, proizvoditi, koji posao pokrenuti ne donosi rezultate. Konkretno rezultate polučuje upravo pojedinac, težak, čiji zbor poslovnih odluka dovodi do uspjeha, kako osobnog, tako i cijele zajednice. Važno je sugerirati, predlagati savjete i mjere za eliminiranje barijera s kojima se susreću proizvođači, čije neiskustvo ili neznanje o načinu kako podupirati ruralne sektore sprječava razvoj tih sektora. S obzirom na sinergiju i međusobnu uvjetovanost svih sektora, neizbježno je holistički pristupiti razmatranju svi problema i predlaganju mjera. Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske za postojeće razdoblje trebao bi potaknuti donošenje lokalno orijentiranih sveobuhvatnih strategija, usvajajući principe i aktivnosti utvrđene Programom.

Specifičnost otoka Hvara koja se ogleda u geografskim, gospodarskim i društvenim potencijalima, zahtijeva složen i ozbiljan pristup čitavom nizu pitanja kao što su nova radna mjesta, poljoprivreda, zdravlje, prometna infrastruktura, životna sredina, obrazovanje i usavršavanje, komunikacija i povezivanje, kulturna baština, ruralni turizam i ostalo što izravno utječe na stupanj ruralnog razvoja otoka. Stvorene su i postoje preduvjeti za provođenjem radionica, analiza i intervjua na temu ruralnog razvoja ovoga kraja kako bi se učinkovito identificirale snage i slabosti, te izvršila komparacija s ostalim hrvatskim predjelima. Na taj način, koordinacijom rada postojećih lokalnih institucija i organizacija, formiranjem strategije specijalizirane za ovaj prostor, te vještim povlačenjem sredstava iz raspoloživih izvora oblikovat će se dugoročna i ostvariva vizija ruralnog razvoja otoka Hvara i iznaći načini iskorištavanja punog prirodnog i društvenog potencijala njegova područja.

5. LITERATURA

1. *Akcijski plan razvoja ekološke poljoprivrede u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2011. – 2016. godine*, Ministarstvo poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja, Zagreb, 2011. Dostupno na: http://europski-fondovi.eu/sites/default/files/dokumenti/Akcijski_plan_razvoja_ekolo%C5%A1ke_poljoprivrede_u_RH_2011_2016.pdf
2. Čor, J., *Diversifikacija i razvoj ruralnih gospodarskih aktivnosti*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Poljoprivredni fakultet, diplomski rad, Osijek, 2016. Dostupno na: <https://repositorij.pfos.hr/islandora/object/pfos:363>
3. Črnjar, M. i Črnjar, K., *Menadžment održivog razvoja*, Ekonomija-ekologija-zaštita okoliša, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu u Opatiji, Rijeka, 2009.
4. *Državni zavod za statistiku*, 2013. Dostupno na: http://www.mps.hr/ipard/UserDocsImages/Postpristupno%20razdoblje%2020EAFRD/PRR%202014-2020%20finalna%20ina%C4%8Dica%20HR/PRR%20RH%202014-2020_v1.4_finalna%20ina%C4%8Dica.pdf
5. *EU projekti na otoku Hvaru*, LAG ŠKOJI, 17. studeni 2014. Dostupno na: <http://www.lag-skoji.hr/korisno/769/>
6. *Europska komisija odobrila program ruralnog razvoja RH za razdoblje 2014. – 2020.*, tim4pin, Centar za razvoj javnog i neprofitnog sektora, 26. svibanj 2016. Dostupno na: <http://tim4pin.hr/europska-komisija-odobrila-program-ruralnog-razvoja-rh-za-razdoblje-2014-2020/>
7. *Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj – EAFRD*, One stop shop for EU funds, europski-fondovi.eu Dostupno na: <http://europski-fondovi.eu/eafrd>
8. *Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj*, Revija ruralnog razvoja Europske unije, Publikacija Europske mreže za ruralni razvoj, Zagreb, 2011. Dostupno na: <http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/fms/pdf/87CA4D0F-E43C-E63A-E07B-64793230804E.pdf>
9. *Europski strukturni i investicijski fondovi za razdoblje od 2014. do 2020.: Službeni tekstovi i komentari*, Europska komisija, Europska unija, 2016. Dostupno na: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/guides/blue_book/blueguide_hr.pdf

10. Jukić, M., *Poljoprivreda na otoku Hvaru za vrijeme uprave Mletačke Republike*, Geografija.hr, 3. prosinac 2004. Dostupno na:
<http://www.geografija.hr/hrvatska/poljoprivreda-na-otoku-hvaru-za-vrijeme-uprave-mletacke-republike-staviti-republike-umjesto-republike-jer-je-dio-naziva-drzave/>
11. *Natura 2000*, Državni zavod za zaštitu prirode. Dostupno na:
<http://www.dzzp.hr/ekoloska-mreza/natura-2000/natura-2000-340.html>
12. *Nositelji znaka "Hrvatski otočni proizvod"*, Made in Croatia. Dostupno na:
<http://www.made-in-croatia.com.hr/index.php?inc=GOS-vijesti-otocni proizvodi>
13. *Osnovne informacije o EU fondovima*, ALGEBRA učilište, Zagreb. Dostupno na:
<http://algebra.hr/wp-content/uploads/2013/08/Osnovne-informacije-o-EU-fondovima.pdf>
14. *Otok Hvar – informacije o otoku Hvaru*, Sućuraj homepage island Hvar. Dostupno na:
<http://www.sucuraj.com/hr/hvar>
15. *Otok Hvar*, Island Hvar. Dostupno na: http://www.island-hvar.info/otok_hvar.htm
16. *Prijedlog strategije razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine*, Vlada Republike Hrvatske, Zagreb, 2013.
17. *Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014. – 2020.*, Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj, Europska komisija, 28. svibanj 2015. Dostupno na:
http://www.mps.hr/ipard/UserDocsImages/Postpristupno%20razdoblje%20%20EAFRD/PRR%202014-2020%20finalna%20ina%C4%8Dica%20HR/PRR%20RH%202014-2020_v1.4_finalna%20ina%C4%8Dica.pdf
18. *Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014. – 2020., Popis mjera s osnovnim informacijama*, Ministarstvo poljoprivrede, 2015. Dostupno na:
http://ruralnirazvoj.hr/files/documents/MPS_program-ruralnog-razvoja-RH_200x275_v6-LQ.pdf
19. *Program Vlade Republike Hrvatske za mandat 2008. – 2011.* Dostupno na:
http://www.mvep.hr/custompages/static/hrv/files/ProgramVRH2008_2011.pdf

20. *Ruralni razvoj od 2014. do 2020.*, Poljoprivreda i ruralni razvoj, Europska komisija, 23.5.2016. Dostupno na: http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020/index_hr.htm
21. Službena web stranica Ministarstva poljoprivrede. Dostupno na <http://www.mps.hr>
22. *Strategija razvoja ruralnog turizma Splitsko – dalmatinske županije*, Konačni izvještaj, Horwath HTL, 2009. Dostupno na: http://www.dalmacija.hr/Portals/0/PropertyAgent/558/Files/409/strategija_ruralnog_turizma.pdf
23. *Strategija ruralnog razvoja Republike Hrvatske 2007. – 2013.*, Ministarstvo poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja. Dostupno na: <http://www.mps.hr/default.aspx?id=3652>
24. *Strateški okvir za razvoj 2006. – 2013.*, Središnji državni ured za razvojnu strategiju i koordinaciju fondova EU, Zagreb, 2006. Dostupno na: <http://www.regionalna-konkurentnost.hr/userdocsimages/Strateski%20okvir%20za%20razvoj%202006-2013.pdf>
25. *Što je to ruralni razvoj?*, Hrvatska mreža za ruralni razvoj. Dostupno na: <http://www.hmrr.hr/hr/ruralni-razvoj/sto-je-to-ruralni-razvoj/>
26. Upisnik poljoprivrednih gospodarstava, Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju. Dostupno na: <http://www.apprrr.hr/upisnik-poljoprivrednih-gospodarstava-1149.aspx>
27. *Uredba (EU) br: 1305/2013 Europskog parlamenta i Vijeća od 17. prosinca 2013. o potpori ruralnom razvoju iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EPFRR) i stavljanju izvan snage Uredbe Vijeća (EZ) br: 1698/2005*
28. Vučetić, K., *Hvar domaćin svečane dodjele oznake Hrvatski otočni proizvod*, otok-hvar.com. Dostupno na: <http://www.otok-hvar.com/hr/vijesti-najave/hvar-domacin-svecane-dodjele-oznake-hrvatski-otocni-proizvod-817>
29. *Zakon o šumama*, NN 140/05, 82/06, 129/08, 80/10, 124/10, 25/12, 68/12, 148/13, 94/14

PRILOZI:

SLIKE

Slika 1: *Vanjsko-trgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda.* (str. 13.)

Slika 2: *Rast broja hrvatskih ekoloških proizvođača za razdoblje 2002. – 2009.* (str. 15.)

Slika 3: *Projekcija udjela ekološke poljoprivrede u ukupnim poljoprivrednim površinama (2007. – 2015.).* (str. 16.)

Slika 4: *Struktura ekološke proizvodnje u ukupno korištenom poljoprivrednom zemljištu.* str. 17.)

SLIKA 5: *Strategija Europa 2020.* (str.29.)

TABLICE

Tablica 1: *Mjere ruralnog razvoja za razdoblje 2014. – 2020.* (str. 40.)

GRAFIKONI

Grafikon 1: *Anketa, Q1.* (str. 45.)

Grafikon 2: *Anketa, Q2.* (str. 46.)

Grafikon 3: *Anketa, Q3.* (str. 47.)

Grafikon 4: *Anketa, Q4.* (str. 48.)

Grafikon 5: *Anketa, Q5.* (str. 49.)

Grafikon 6: *Anketa, Q6.* (str. 50.)

SAŽETAK

Ruralni razvoj u moderniziranom, urbanom svijetu današnjice zauzima posebno mjesto. Potrebno se na svim razinama okrenuti onim načinima djelovanja koji benevolentno djeluju na okoliš i životno okruženje čovječanstva i efektivno provesti integrativan i multidimenzionalan pristup održivog ruralnog prostora.

Ulaskom Republike Hrvatske u Europsku Uniju 1. srpnja 2013. godine, otvoren joj je put korištenju Europskih strukturnih i investicijskih fondova. Jedan od fondova značajnih za ruralni razvoj jest Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj koji u cilju ima jačanje ruralne politike EU i simplificiranje njezine provedbe. Uz konkretnu, dobro osmišljenu politiku razvoja ruralnih prostora, Hrvatska ima odličnu priliku pružiti materijalne predispozicije u ostvarenju zadanih mjera i ciljeva.

Hvar je srednjodalmatinski otok u Jadranu s iznimno velikim potencijalom efikasnog razvoja ruralnog prostora. Poljoprivreda i obiteljska poljoprivredna gospodarstva oslonac su otočnog života. Ruralni turizam je u začecima, ali evidentni su pomaci, osobito u formi eko-etno sela i turističkih ruta po putevima lavande, smilja i slično. Stanovnici primjećuju kako najveći problem leži u nedovoljno iskazanom interesu lokalnih vlasti za edukacijom građana o važnosti ruralnog razvoja njihova područja, nedostatno organiziranje manifestacija, radionica i radnih grupa za kreiranjem kvalitetnih programa ruralnog razvoja u smislu apliciranja za sredstva iz ESI fondova i slično. Ipak, optimizam se opaža u pozitivnom gledanju na budućnost ruralnog razvoja otoka Hvara kao jednog od najperspektivnijih otoka u regiji i šire.

KLJUČNE RIJEČI: ruralni razvoj, ESI fondovi, otok Hvar

SUMMARY

Rural development in modern, urban world of today has a special place. It is necessary at all levels to turn those modes of action that are benevolently acting on the environment and the living environment of mankind and effectively implement integrative and multidimensional approach to sustainable rural area.

Croatian accession to the European Union on July 1st 2013, brought possibilities of using European structural and investment funds. One of the significant funds for rural development is the European Agricultural Fund for Rural Development, which has the aim of strengthening the EU's rural policy and simplifying its implementation. With concrete, well deliberate

policy of development of rural areas, Croatia has a great opportunity to provide material predisposition in meeting the goals and measures.

Hvar is the middle Dalmatian island in the Adriatic Sea with all kinds of efficient development of rural areas. Rural tourism is in its infancy, but there are obvious improvements, particularly in the form of eco-ethnic villages and tourist routes on the roads of lavender, immortelle and similar. Residents note that the biggest problem lies in the lack of interest of local authorities to educate citizens of the importance of rural development of their areas, lack of organizing events, workshops and working groups to create high-quality programs of rural development in terms of applying for funds from the ESI funds and the like. However, optimism is perceived in a positive view of the future of rural development of the island of Hvar, as it is one of the most prosperous islands in the region and beyond.

Key words:

Rural development, ESI funds, Island Hvar